ЛЕТОПИС

МАТИЦЕ СРПСКЕ

Година LXXXVII. књига 282

СВЕСКА X ЗА ГОДИНУ 1911.

У НОВОМ САДУ

ИЗДАЊЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

1911.

НОВЕ КЊИГЕ.

Под овом рубриком објавиће уредништво Летописа књиге, које се пошљу Библиотеци Матичиној.

92. Приповиједке из старога завјета за школску младеж. Саставио *Јован Петровић*, протопрезвитер и професор на кр. великој гимназији и кр. великој реал. гимназији у Загребу. У Загребу. Накладом кр. хрв.-слав.-далм. земаљске владе. 1903. 8°. Стр. 110. Укоричена стоји 60 ф.

93. Херонда. Епопеја. „За крст часни и слободу златну.“ Спјевао *Радомир Кривокапић Орлински*. Књига. I. Цетиње. Штампано у Кр. Ц. Државној Штампарији, 1910. 8°. Стр. 490. Цијена 3 перпера (динар, круна).

94. Календар Земљорадничка задруга за годину 1911. Издао *Милорад Милунић*, привредни чин. „Просвјете“. Година I. Сарајево, српска дионичарска штампарија, 1910. в. 8°. Стр. 131 + Огласи. Цијена 80 хелера.

95. Доле научну образину г. Радославе М. Грујићу! Написао *Д. Руварац*. II. Карловци, штампарија М. Јанковића, 1910. в. 8°. Стр. 48.

96. Спомепица двасспетогодишњице Београдске Трговачке Омладине 1880—1905. — 5. јуна 1905. године. Београд, штампа Д. Димитријевића, Иван-бегова улица број 1. 1905. 8°. Стр. 275.

97. Правила Београдске Трговачке Омладине. — Наставни план Трговачке школе. Правила „Трговинског Гласника“ и правила Привредног Одељења. Београд, штампарија „Доситије Обрадовић“ — чика-Љубина ул. бр. 8. 1905. ср. 8°. Стр. 71.

98. Црногорске јуначке пјесме. Скупио и издао: Ђорђије М. Драговић-Ђуричковић пјешадијски капетан. Књига прва. Цетиње, штампарија кр. цр. министарства војног. 1910. 8°. Стр. 8 + 356. Цијена 2·50 перпера.

99. Ljudstvo krugom zemlje iz prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Napisao *Ilija Grubor*. (Moto). Rieka, tiskarski i litografički zavod E. Mohovich-a 1910. в. 8°. str. 43. Cijena 60 filera.

100. Вертеп за српску кућу и децу. Издао *Јован Удицки*. срп. нар. учитељ. Митровица, штампарија Мирослава Спаића, 1910. 8°. Стр. 15. Цена 12 пот.

101. *Др. Харалд Хефдинг* професор филозофије на Университету у Коненхагепу, Уџбеник историје новије философије. С дозволом автора превео с немачког *Владан Максимовић* професор у богословији карловачкој. Карловци. Издање Српске Манастирске штампарије, 1910. — 533. 8°. Стр. 311. Цена 5 круна.

102. Библіотека избранныхъ славянскихъ писателей. Книга II. *Алоизъ Ирасекъ*, Исторіи. Переводъ съ чешскаго и предисловіе В. Глѣбовой. (Съ портретомъ автора). Изданіе журн. „Славянскій Міръ“ при содѣйствіи Славянскаго научнаго комитета. С-Петербургъ. Типо-Литографія „Надежда“, Почтамтская, 13. s. a. ср. 8°. Стр. 341.

ЛЕТОПИС

МАТИЦЕ СРПСКЕ

Година LXXXVII. књига 282

СВЕСКА X ЗА ГОДИНУ 1911.

У НОВОМ САДУ

ИЗДАЊЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

1911.

Инв. бр. 2648

ЕЛЕКТРИЧНА ШТАМПАРИЈА УЧИТЕЉСКОГ Д. Д. „НАТОШЕВИЋ“

У НОВОМ САДУ.

ПРЕГЛЕД

— ЛЕТОПИС 282 —

СТРАНА

I. Литература и народност. Од Марка Цара 1

II. Из историје Срба у Угарској. Од дра Алексе Ивића. XI. Од смрти последњих Јакшића до смрти Петра Бакића (1543—1552) 13

III. Лукијан Мушицки. Студија из српске књижевности. Од Дра Владимира Ћоровића. (VII наставак) . . 28

IV. Очева смрт. Од Божа Ловрића 54

V. Из песама Душана У. Бајића 69

VI. Књижевност.

1. Прикази:

а) *Историја књижевности.* „Др. Јован Скерлић. Историјски преглед српске штампе 1791—1911“. Ј. Р. 75

2. Белешке:

Проте Алексе Илића Митрополит Петар Јовановић. — Дра Ј. Ердељановића **Етнографски Зборник.** — Дра **Ивана Страхала** Statuti primorskih gradova i općina. — **Марка Цара Сава Бјелановић** 78

ЛИТЕРАТУРА И НАРОДНОСТ

од

МАРКА ЦАРА

◇ ◇

I.

Ко хоће да измјери културну снагу једнога народа, треба да се најприје обазре на његову књижевност. То му је, свакојако, најпоузданије мјерило. У литератури се огледају, као сунце у капљи воде, особине којим се народ одликује, мисли у којима живи и које су га водиле у његову развијању; у њој се огледа идеална страна његова карактера, његова филозофија и особити склоп његове умјетности. Отуда важност што су је просвијећени народи одвајкада поклањали књижевности; отуда истакнут положај што га књижевности заузимају у културним друштвима. „Оне су — као што згодно вели један савремени писац — украс нашега друштва, скупоцјени накит, афресци на зидовима нашијех палача.“

Према томе, у напретку или у назатку његове литературе огледа се јасно напредак или назадак једнога друштва или народа. Народи који се поносе својом народном литературом могу јаче да се одупру туђинској најезди, док народи, који су без писмености, најлакше подлијежу културном утјецају својих моћних сусједа. Народи у којих је национална књижевност била јако развијена, могли су кадшто да умно подјарме и саме своје освајаче, или су барем успјели да у ропству очувају своју народну свијест, природна и историјска обиљежја својега племена. Освајачкој сили римскога царства не могоше да одоле разни народи у Италији и изван

ње стога, што ти народи или немађаху књижевности, или им је књижевност била још у повоју. Картагина која бјеше богата трговачким, пољопривредним и поморским књигама, но која заостајаше у литерарној култури не само за богосличним Јелинима, већ и за самим Италијанцима, подлеже убрзо римскоме господству. Ко се је, насупрот, дуже могао да одупре римској поплави, то је била Грчка. Њу Рим није никад могао да полатини и — упркос политичком робовању свом — Грчка остаде у пространој римској држави увијек нешто за себе, привилегован неки свијет, који се од осталога разликовао својом високом културом.

„А и наравно је“, вели један уважени талијански писац,[1] „Грци имађаху не само отмјенију и богатију литературу, него су они у многом погледу били учитељи Римљанима. Могло би се казати да су им у свему осталом предњачили, ако изузмемо ратовање, политику и законодавство. Онај Омир, они трагијски, они комични писци, они пјесници, они бесједници, они историци бијаху подјарили у разним грчким племенима жарки пламен народноспог поноса, и усадили у њих чврсто увјерење, е су они махом *Јелини,* наиме богом обдарени изабранијом природом, те да им сурови Римљани заостају у свему и по свему“.

Освојивши најприје Велику Грецију и Сицилију, а затим и саму Јеладу, Римљани пренесоше велики број умјетничких дјела у своју пријестоницу; дјела грчких писаца растурише се по Вјечном Граду, и мало по мало те и неуглађени Ромулови унуци почеше да чезну за лијепом књигом. Догоди се чудан, али у себи природан факат, који даде повода оним чувеним Хорацијевим стиховима (Epist. II., 1., 156):

Graecia capta ferum victorem cepit et artes
Intulit agresti Latio. . . .

Побијеђени наметну побједнику, на неки начин и у некој мјери, своју просвјету; и горди Римљанин, ко-

[1] Luigi Palma: *Il principio di nazionalità nella moderna società europea.* II, 115.

јега велики латински пјесник опоминьаше да је његов позив да управља и заповиједа народима,[1] могао је да се размеће по свијету својим: Civis romanus sum, али му се веома зазорно чинило, кад би когод прекорио е је невјешт грчком језику. Римска властела и велики достојници сматрали су недостојнима војничких части и великих државних чинова римске грађане, који не бијаху васпитани по јелинску. Најбољи латински писци бијаху уједно и ваљани јелинисте.

Кашње могоше дивљи Варвари да саломе крила олабавјелој римској орлушини, али те дивље чете са сјевера потпадоше и оне под власт римске цркве; они подлегоше, додуше, привлачној сили религиозне идеје, али их још већма освоји чар латинске питомости. Англи могоше да себи потчине Британију, која немађаше готово никакве културе; али Галска и Шпанија, гдје је латинска култура била дубље продрла, не примише од својих завојевача ни језика, ни обичаја. Франци назваше, додуше, својим именом стару Галију, али та земља придржа већим дијелом свој карактер романски. Тако исто Готи, Вандали и Маври, који су дуго времена Шпанијом господарили, проврголе се временом у згољне Еспањолце. У средњем вијеку (1066 год). освојише Нормани и за читавих 200 година под свој културни јарам стегоше данашњу Енглеску, преобразивши јој донекле језик и обичаје, али им не пође никад за руком да из те земље истисну стару народност. „Норманац“, каже један уважени француски писац, „морао је да учи енглески, бијаше ли вољан да му *paja* свађа заповиједи; његова жена, Саксонка, говораше једино тим језиком, а дјеца му га ушијаху из њедара дојильиних. Сила тога језика морала је бити страшна, кад је освајач приморан био да своју дјецу шаље у Француску, ако је вољан био да њихову француштину очува од ибридне примјесе, што се бијаше почела у њу да увлачи.[2] Народ не напусти дакле свога језика, својих обичаја; и са

---

[1] Verg., *Aen.*, lib. VI.

[2] Taine, *Histoire de la Littérature Anglaise*, chap. II.. Les Normands.

старог англо-саксонског пања избише убрзо нове младице, из којих се временом разгранала она дивна политичка организација и она величанствена књижевност, којој се данас цио свијет диви.

У новије вријеме пак пружа нам и сама наша држава врло поучан примјер за нашу тезу. За неко вријеме могла је Аустрија, као средиште њемачког царства, да својом напреднијом њемачком културом влада над свим осталим народностима у царевини. Али гдје она дође у дотицај с народима од себе напреднијим, као напр. у Италији, или са народима којим је на срцу лежао развој своје народне књижевности, као у Угарској и у Чешкој, ту она мораде или да устукне сасвим, или да се с тим народима, као се себи равним чиниоцима, погађа.

Напротив Русија, у којој живе такође разна племена, прострла је готово на све стране свој културни утјецај, и данас су се та племена — било са своје малешности или са недовољне писмености — већином порусиле, или су на путу да се порусе, јер нијесу у стању да одоле надмоћној руској просвјети.

Што се напокон тиче модерне Њемачке и Италије, сувишно је доказивати колико је литература помогла првој да се отресе умног јарма француског, те да своје растурене дијелове присаједини, а другој да се ослободи туђинске власти и постигне своје народно уједињење.

II.

По свему се дакле види, како је просвјета први и главни увјет народног живота, и како праве просвјете и напретка у националном смислу, без народне књижевности не може да буде. Сад долази на ред главно питање ове расправице, а то је питање: треба ли књижевну зграду подизати на основу народном, и је ли могуће да се народна књижевност, без тога основа, подигне до висина класичних? У опће говорећи, могло би се казати да није. Космополитско у књижевности може да буде само оно, што је неком народу заједничко са осталим људством; али у свакој литератури треба

да се огледа посебан карактер дотичнога народа; укратко: праве књижевности, без оригиналности, не може да буде.

Што се напосе тиче нас Срба и Хрвата, то се код нас књижевност без темеља народносног не да ни замислити. И по свом историјском опредијељењу, и по данашњим политичким и социјалним својим приликама, она је упућена да буде национална. Ми, као што је познато, у средњем вијеку књижевности у модерном смислу ријечи не имадосмо. Писмени споменици који нам од тог доба преостају, вриједе више као историјски и филолошки, но као документи књижевни. Што се покосовске литературе тиче, ако и није добила писаног облика, него се по усменом предању с кољена на кољено преносила, то је она таким народносним духом прожета, да њој управо треба и захвалити што се кроз толико вијекова политичког ропства национална свијест није никад угасила. Изгубивши своју државну самосталност, наш је народ остављен на милост Турака и потурчењака, али у својој големој биједи, срушен и понижен, гајио је увијек традицију своје прошле славе и, пјесник по природи, сањао у најцрњим данима о свом будућем васкрсењу. Мисао да је подлегао само грубој сили азијатских ордија, а да при равним снагама у свачем Турчину предњачи, била је за њега спасоносна. Та га је мисао храбрила и тјешила у његовим патњама; она му је била, тако рећи, у крв прешла, и из ње се временом испупчала она дивна народна поезија, која је у новије доба сав образовани свијет задивила.

Често се деси да побједилац наметне побијеђеноме свој језик и просвјету; но понекад се, као што смо навише опазили, догоди и обратно. Што се нашег народа тиче, Турчин је могао да му натури фес и димлије, могао да му натруни језик својом арапштином, али га зато није ипак одродио. С друге стране горди Азијат, ограђен својим вјерским ексклузивизмом, не могаше да се приволи да невјерног каурина сматра, не кажемо за себи равна, ама ни за свога ближњега; акамоли да би од њега што прихватио! Стога је међу њима владао увијек потпуни сепаратизам, и сваки је говорио својим језиком. Штавише, и саме потурчене спахије задржаше

свој језик, те су били Турци само по спољашњем обреду вјерском и по свом бијесном зулуму. А то је највише и допринијело те се наш језик у Босни-Херцеговини и у Србији, осим врло лаганих асимилација, тако чист и једар очувао, да су наши први оригинални писци новога доба, као напр. Његош, Бранко, Мажуранић, Ненадовић, Прерадовић, Пуцић, Бан и остали — да већ не помињемо Доситеја и Вука — могли одмах да своја дјела заодјену најчишћим облицима српског језика. Сасвим обратно него ли се то десило у Италији, гдје се у XV. вијеку бијаше увукла шпањолштина, а при концу XVIII. стољећа обладали језиком тако силни галицизми, да су пјесници Алфијери, Монти, Фосколо итд. управо на муци били док су их се отресли; сасвим обратно него ли се то десило у Италији, народни језик слободних времена није се у нашем народу никад заразио туђинштином; жив израз једнога народа који бјеше сачувао сву своју моралну снагу, тај је драгоцјени аманет до нас допр'о чист и неоскрвњен у народним пјесмама.

„Ковчег завјета између прошлости и садашњости", — вели славни Мицкијевић — „те су пјесме свето хранилиште гдје је народ положио трофеје својих јунака, наду свога срца и најљепши цвијет својих осјећања".

III.

Ко је иоле вјешт историји модерних литература у Европи, мораће јамачно знати како је свака од њих имала своје сјајне епохе и своје епохе застојања и назадовања. Те су епохе обично настајале према томе, како су се у току једнога или више стољећа мијењали политички и друштвени удеси дотичнога народа. Пошто се књижевност, и уопће умјетност, има да сматра као саставни дио цијелога друштвеног живота, попут точка једног те истог строја, који, мада му је посебни задатак строго опредијељен, не може опет успјешно да дјелује него у свези са цијелом справом, које је саставни дио; пошто је дакле њен задатак подређен току укупне државне машине, то ћемо наћи да је књижевност (умјетност), било у сјају, било у назатку свом, одговарала увијек животној снази односнога народа, таман онако,

као што једар и звучан глас одговара здраву и крепку организму, док слаб и изнемогао глас одаје човјека слабуњава и тјелесно истрошена. У епохама назадовања и опће корупције, при распадању свих животних стихија, сасвим је наравно да и књижевност, као дио укупног друштвеног организма, мора да подлегне опћој зарази, и она тад није више мјерило свеопћег културног покрета, него лични израз појединаца, који, не налазећи подлоге за своја умовања у спољашњем свијету, повлаче се сами у се и расипљу своје умне снаге у обрађивању предмета настраних или наказних, и у напрезању своје списатељске технике. У том се случају литература замишља и у дјело изводи као ствар неодвисна, *аутономна;* писци не проговарају више из душе народа, него се надмећу и такмаче у изналажењу смјелих поређења и неприродних антитеза. Тако се радило у Италији у XVII. вијеку, те отуда и постаде ријеч „сецентизам“, којом је окрштена дотична перијода књижевног стварања.

Ал има и друга, много гора врста „сецентизма“, а то су претјеравања т. зв. „модернизма“, која данас отимљу мах у сликама, скулптурама, па чак и у пјесничким продуктима неких декадентних народа на западу Европе. Да о другим појавама тог новог умјетничког правца не говоримо, споменућемо само неке сликарске загонетке Климтове, пластику Роденових епигона и најновије мистичке трагедије Данунцијеве. Каквог је душевног стања слична умјетност резултат, није мучно погодити. Задња цијељ њених гајитеља као да је: *постизавање ефекта.* Каква пак будућност чека дјела такове школе, то се даје лако предсказати. Вријеме је ријетко када поштедило дјела, која су стварана за часовите потребе и преврtљиву моду.

Па онда треба ствар и с другог гледишта промотрити. Појаве које се у неким старачким. живчано малаксалим друштвима дају протумачити, ако и не оправдати, не могу никако да се објасне и оправдају у друштвима која истом почињу да се развијају, попут нашега. Наш народ, који се већим дијелом још бори за

своју моралну и материјалну еманципацију, није још у књижевном (па ни у социјалном) погледу превалио своју револуционарну фазу. Наша новија литература, мада је већ читаво стољеће преко главе претурила, не спада још ни у богатије, ни у савршеније. Она се још налази у оном стадију свога развитка, што га Нијемци назваше „Sturm und Drang-Periode“, наиме у стадију револуционарном, који се одликује, као што обично бива, обилношћу састава природе пјесничке. Другим ријечима, наша се књижевност налази једном ногом још у хапсу патриотске романтике, мада је, додуше, с другом закорачила на поље објективне реалности. Ми још тражимо, што но ријеч, сами себе; ми још немамо довољна појма о својој снази и моћи, као што га немамо ни о својим недостацима. Главна мисао која нас покреће и руководи, то је мисао о нашој политичкој будућности, о афирмацији, пред Европом и свијетом, наше народне индивидуалности. Отуда потреба, коју непрестано осјећамо, да своју рођену слику, куд и камо идеалисану, увијек пред собом гледамо, и да се с њоме свуда у књизи сретамо, китећи је свима народносним атрибутима, сведеним на што идеалнији тип јунаштва и врлине.

У таком стању ствари лако је схватити, е књижевност не може да буде проста разбибрига за доконе читаоце, јал' нека врста дилетантизма за људе писмене. Напротив, ако је литература у обична времена позвана да народу буде васпитаља, она би у оваким приликама требала да се претвори у неку врсту етичке и естетичке говорнице.

Али не треба прегонити.

Иако бисмо хтјели да књижевности намијенимо извјесну задаћу моралну, оно с друге стране нипошто не желимо да она постане робиња вјери или политици. Нека се добро пази: ми нијесмо од оних људи, који би хтјели да литератури намијене задаћу неке учитељице, која да дјечицу упућује како да се владају у друштву, а радничку руку и тежаке, како треба штедјети и светковати празнике. То не. Али, с друге стране, не бисмо опет зато ради да народна књижевност постане гола беспослица, јалова реторичка вјежба, за коју народ нит

има осјећања, нит има разумијевања. А то би се јамачно догодило, кад би наши пјесници (који у књижевној републици треба увијек да предњаче) стали да се без икаке невоље пентрају на стари грчки Парнас, јал' да залазе на римски Капитол, да међу упокојеним Квиритима своје угледнике траже, док им унакрст брује, зује и хује живописни дар-мар свога рођеног живота народног. Прођимо се дакле старог арсенала класичног, и будимо самосвојни, тј. свога времена људи! Није нам, разумије се, од потребе да до вијека пјесмом славимо Марка и Милоша, ни да до суднјега дана описујемо једноличне прилике из сеоског живота; али, ако је могуће, манимо се непотребног егзотизма и туђих мода, које наш народ или не разумије, или не осјећа. Да су стари Грци и Римљани, умјесто домаћих богова и јунака , а забаве ради, туђе (напр. мисирске или перзијске) богове славили, ко би нам онда био опјевао срдбу Ахилову, ко ли описао славни повратак Ксенофонових четника, Цезарово ратовање у Галијама итд.? Него, ако нам је баш до тога, да имитујемо класике, а ми од њих узајмимо бар оно, што је код њих било опће људско, узајмимо од њих благородну страну њихове естетике, која је ишла за тим да постизава успјех и дивљење не само умјетничким савршенством него у првом реду и савршенством дјела самог у себи. Ево што у том погледу каже Лесинг, који је грчку естетику дуго времена проучавао на самим оригиналима: „Они (тј. грчки умјетници) бијаху одвећ благородни људи, а да су могли да се задовоље оном насладом што је у гледаоцу (читаоцу) побуђује добро погођена природа, ја ли срећно савладана тешкоћа: ништа им није тако на срцу лежало, ништа им се у њиховој умјетности није чинило тако важно, као сама циљ своје умјетности“.[1]

IV.

За једног енглеског писца, не сјећам се у овај мах којег, тек свакако за једног енглеског писца — рекоше послије смрти његови биографи, да је живио бујним

[1] G. E. Lessing: *Laokoon*, гл. I.

књижевничким животом и да је овај бијели свијет за собом оставио куд и камо бољи, но што га бјеше сам затекао; а то просто с тога, што тај писац бијаше неко вријеме на њему проживио. Ова посмртна хвала која би се, у мањој или вишој мјери, могла да примијени на све енглеске писце, садржи уједно и најзгоднију оцјену цијеле њихове књижевности. Енглези су може бити, уз Русе, једини данашњи писци који књижевност схватају као неки апостолат; а можда они једини појмају као што треба ријеч: *earnestness* (озбиљност). И у истини, само они знају да уносе у књижевна дјела ону „озбиљност“ која је већма унутрашње природе, и не избија увијек на површину. Код њих књижевност није проста игра фантазије, ни којекакав посао за доколицу. Човјек којега је она умотвор, не може да замисли дјело које би ишло за тим, да се отуђи од свога творца. Ко је имало вјешт историји енглеске литературе, мораће да се о томе факту увјери и да нам даде за право. Макар која разлика постојала, на прилику, између госпође Евансове (у књижевности *George Eliot*) и лорда Бајрона, има опет нешто, што их зближава, а то је чињеница да ти писци нијесу ниюшто умовали „себе ради“, него су увијек тежили да, колико толико, користе човјечанству и своме роду.

Енглези не могу, изгледа, да појме теорију „l'art pour l'art“. Њихов практични дух не умије да одваја умјетников посао од осталих умних и моралних напрезања човјекових. Џон Морли, чувени енглески државник и књижевни историк, бранећи Дикенса од приговора да је тобоже гријешио, што је писао „новеле са тенденцијом“, одвраћа дотичноме критичару: „Па шта то значи, молим вас, писати са тенденцијом? Дјела без тенденције и нијесу за праве људе. Ако би се дакле имало штогод да приговори Дикенсу, биће прије то, да је писао приповијетке са погрјешном тенденцијом“. Како било да било, ова је Морлијева опаска веома карактеристична.

Нема сумње да је главни увјет за добру приповијетку или друго књижевно дјело: да му мотив, или повод, није одвећ пролазне нарави, а богме ни сам

облик. Другим ријечима, мотив не ваља тражити у часовитим, или сувише необичним приликама, нити је добро, у погледу облика, ићи за стопама превртљиве моде. Што је год (и у ширем смислу) предмет „хуманији“, тим ће љепши и природнији бити његов облик. Постизавати обичним средствима великих резултата, ето у чем се састоји *класичност*. Књижевност која вјечите идеале непрестано освјежава на изворима реалности, одакле ти идеали и потјечу, јесте најтрајнија, најсолиднија. Њезина је прошлост најмање прошла, а њезина је садашњица најбогатија будућношћу.

Ово се попљедње може за енглеску књижевност казати прије но и за коју другу модерну књижевност.

ИЗ ИСТОРИЈЕ СРБА У УГАРСКОЈ

од

дра АЛЕКСЕ ИВИЋА

XI.

Од смрти последњих Јакшића до смрти Петра Бакића

(1543—1552).

Што су Турци дубље продирали у Угарску те тиме северозападну границу своје државе јаче одмицали од средишта српског живља, то су постајали све слабији знаци живота и кретања у српском народу. У Фердинандову делу Угарске, који су чете султанове непрестано крњиле и сужавале, бивало је сваким даном све мање Срба. Потискивање Бакића са њихова поседа на левој обали Дунава и пресељење њихово у град Холић,[1] одузело је Србима дотадањи центрум, око кога су се

[1] О преносу породичног седишта из Ђура односно Сомбатхеља у Холић и о начину, на који су Бакићи дошли до Холића има једна вест у повељи Фердинандовој од 17 маја 1554, изданој турочкој жупанији. Тамо стоји, да је после смрти Павлове „memoratus Petrus similiter Bakyth, frater eiusdem adhuc superuiuens, arcem ipsam et oppidum Sabaria cum pertinentibus et decimis eorum prenotatis magnifico olim Francisco de Rewa, comiti comitatus de Thurocz ac locumtenenti palatinali, nec non Michaeli, Joanni, Laurentio et Francisco filijs eiusdem, ratione castri Holych et castelli Sassyn in comitatu nitriensi existentibus et constructorum nec non vniuersarum pertinentiarum eorundem per ipsum Petrum Bakyth a prefato olim Francisco de Rewa sibi et suis ac dicti quondam Pauli Bakyth liberis ac heredibus perpetuo iure emptorum in sortem solutionis . . . reimpignorasset. . . .“ (Orsz. levéltár, Történelmi Emlékek, N. P. I. fasc.)

негда груписали. Још једино су градови Фердинандови на обали дунавској задржали привлачну снагу за Србе. У њих су се настањивали трговци и шајкаши српски. Дунавом се брже ишло и лако се одржавао додир са српским крајевима, а и жива традиција о прећашњим српским шајкашима много је доприносила, да су Срби непрестано попуњавали шајкашке редове у Коморану и осталим градовима.

Друкчије је стајало са државом Запољином. После смрти краљеве заузели су Турци додуше Будим, али је доња државна граница, у Банату и Ердељу, остала према Турској и после смрти Запољине, као и за живота његова, нетакнута. Та је граница била у непосредној близини српској, она је била тако рећи, наслоњена на српски народ и са свим је разумљиво, да су Срби сваки час прелазили из султанове у Запољину државу и снажили тиме број Запољиних поданика српских. Ово је пресељавање било олакшано добрим односима Запољиним са Турцима, те је, нарочито у Банату, било концентрисано многобројно српско становништво и о расположењу његову морало се при одсудним догађајима водити рачуна.

Ове одсудне догађаје су међутим избегавали и одгађали меродавни фактори у Угарској. Краљ Фердинанд није био у стању ни да спречи освајања султанова године 1543, а камо ли да сам напада и осваја. Крај свега тога, што је уверавао толико пута Мађаре, да ће ослободити целу домовину њихову и што је и сам цар Карло обећавао, да ће 1545 лично повести војску против Турака, заплети на другој страни принудите браћу Хабзбурговце, да напусте план о ослобођењу Угарске и да потраже од султана мир на основу фактичног стања, односно на основу поделе Угарске на три дела. С великим напором и са понижавањем успе Фердинанд тек толико, да по цену од 50000 дуката склопи са Сулејманом примирје на годину и по дана и то од 10 новембра 1545 до 10 маја 1547. Овим примирјем је уједно уређен и одношај Фердинандов спрам Запољине државе, јер је она стојала под заштитом султановом те ни на њу није смео нападати а да не прекрши уговорено примирје.

Крајње је време било, да Фердинанд добије од Турака одрешене руке, јер је на другој страни претила велика погибао. Цар Карло се заплео у рат против протестаната, те је године 1546 и он и брат му Фердинанд извео сву војску своју на бојна поља по Немачкој. Чак су и угарске чете ратовале. Над једним одељењем аустроугарским управљао је Фрања Њари, а кад се овај разболе, преузе заповедништво Петар Бакић. Ово одељење са Бакићем на челу нападне код Милберга на немачког изборног кнеза Јована Фридриха, разбије му војску па зароби и самог кнеза.[1] И у другим сукобима са непријатељем учинила је угарска војска цару Карлу драгоцених услуга.

Примирје, које је склопљено са Турском, донело је Угарској давно жељеног одмора. У мирном и тихом животу, који је сада наступио, пролазили су дани без важних догађаја. Неколико вести нам је ипак сачувано и из тог доба о Србима. У априлу 1546 скупљала се војска, на челу јој Стефан Добо, Петар Бакић и Фрањо Зај, да по налогу грофа Николе Салма нападне на Јегру, али до самог нападаја ипак није дошло. У години 1548 имао је Бакић сукоб са градом Кисеком, јер су његови људи из Сомбатхеља изнуђавали порез од становника кисечких,[2] а кроз целу годину 1549 задаје Петру посла парница, што је поведе против њега Бертолд од Липе, врховни маршал Чешке, због неке шуме, коју је Бакић по тврдњи маршаловој неправедно присвојио.[3] Осим тога налазимо чешће пута на име Бакића и других Срба у записима о исплати најамничке и друге плаће и о новачењу војника.[4] Ови дани тихог живота продужиће се

[1] Ghömöri báró Zay Ferencz, irta Thallóczy Lajos, p. 44.

[2] Фердинанд се заузео за грађане кисечке и 16 августа забрани Бакићу, да их у будуће узнемирује (дворски коморски архив у Бечу, Ungarische Acten).

[3] Дворски државни архив у Бечу, Hung. за 1549.

[4] Из године 1546 сачуван је један Musterregister, у коме се спомињу међу другима Ratz Diemetter, Ratz Damian, Ratz Janusch, Otscharabit Diemuter, Ratz Petter, Marckho, Gregorius Ratz, Pribegg Iban, Marckhowitsch Jorg (Ung. Acten). Од особа, којима је дворска комора чинила разне исплате, споменућу: Из год. 1545 „domino Petro Bakytth, ratione decimarum episcopatus jauriensis fl. 200, Ocha-

и после истека примирја, јер краљу Фердинанду пође за руком да после нових понижења и нових материјалних жртава, 10 јуна 1547 склопи са султаном мир на пет година.

Удовица Запољина краљица Изабела одабра после губитка Будима град Ђулафејервар за престоницу своје државе, па је одавде одржавала живу везу са својим оцем, пољачким краљем Жигмундом. Овај ју је непрестано саветовао, да се измири са Фердинандом. Измирењу је био склон и фратер Ђорђе, али је тражио, да Фердинанд најпре испуни обвезе великоварадског уговора, које је на себе примио, јер се фратер бојао преваре од стране Фердинандове. Краљица Изабела није опет веровала свемоћном намеснику своме фратру Ђорђу и вечито је ровила у друштву са Петром Петровићем против њега. Тужила се на њега и своме оцу и Фердинанду и султану, али се окретни дипломата умео одржати на свом месту и покрај свих интрига, што се против њега ковале. У жељи, да обезбеди сина Запољина, који му је поверен на старање, отпоче он 1550 изнова преговоре са

---

rowyth et Demetrio Myhaly in bello vulneratis fl. 100, Ladislav Zabothe similiter in bello penes regiam maiestatem altera manu amputato fl. 50“ (Hung. за 1545); из год. 1546 „Petro Bakyth in recompensam decimarum bonorum domini Francisci Bathyany ab eo iuridice ademptarum singulis annis dandi fl. 200“, затим из 1549 године „Prouisionem habentibus nazadistis in Sellye et Comaron residentibus, item Rascianis Ocharowith et Demetrio Erdehegi etc. fl. 2122“ и на истом месту у „Vectigal anni 1549“ пише „de una pecia Taffothae Rasciano den. 35, de Damasco Rasciano pecia una den. 45“ (Ung. Acten). Исте године платила је угарска дворска комора „magnifico domino Petro Bakyth pro decimis bonorum domini Bathany, que sibi cum arce sabariensi inscriptae erant domino episcopo jauriensi remisit, maiestas regia singulis annis durante beneplacito suo solui jussit 200 fl.“ (коморски архив, Ungarische Gedenkbücher). На истом месту налази се запис од 18 јула 1550, у коме краљ Фердинанд јавља доњоаустријској комори, да Петар Бакић пожурује плаћање 15000 форинта, на којих се краљ обвезао и 300 форинта, позајмљених покојном арцибискупу острогонском. Краљ налаже, да се први дуг исплати у року од пет или шест година, а за други захтева поближу информацију. У погледу оног првог дуга од 15000 фор. издаје краљ 2 августа 1550. повељу Петру Бакићу (препис повеље в. Ung. Gedenkbücher).

Фердинандом у смислу великоварадског мира. Но чим је Изабела дочула за ове преговоре, одмах их је саопћила Турцима, на што султан лиши фратра намесничког достојанства и пренесе целу власт на Петра Петровића.

Овим чином се изроди прави рат у Ердељу. С војском, коју је под собом имао, поседне Петровић Ђулафејервар, затим нападне и заузме Мартинуцијев град Алвинц као и неколико других градова. После овога подели војску, те српски део своје војске даде Николи Череповићу са задатком, да нападне Чанад, а сам се врати у Ђулафејервар. У исто време обећа Турцима градове Бечеј и Бечкерек, ако му брзу помоћ пошаљу.[1]

Никола Череповић нападне са 8000 српских војника Чанад и притесни га јако. Али успеси ови, које постиже за кратко време Петровић, не збунише ни мало Мартинуција. Жељезном руком држао је управу земље. На ослобођење Чанада од опсаде посла Тому Варкоча, који са одабраном војском нападне Череповића и потуче га. Око 2500 војника Череповићевих пало је на бојном пољу, а 4000 допаде ропства. Череповић умаче из покоља а Варкоч заузе сада Петровићеве градиће Нађлак, Чаљу, Егреш и Оросламош.[2] Услед ових пораза пропала је свака даља акција Петровићева те фратер Ђорђе остаде господарем ситуације.

Султан Сулејман је склонио био мир са Фердинандом поглавито с тога, што је имао да ратује на другој страни, против Перзије па му је тај мир добро долазио. Међутим од како је 1549 године победио Перзију, стављао је султан непрестано нове захтеве и на Ердељ и на Фердинанда. Оваким поступањем само је упућивао фратра Ђорђа и Фердинанда једно на друго и поспешио преговоре њихове. Краљ Фердинанд пошље у Ердељ свога

---

[1] Dél-Magyarország vagy az úgynevezett Bánság különtörténete, irta Böhm Lénárt, Első kötet, Pest 1867 стр. 206 и 207; Ghymesy Forgach Ferencz, nagyváradi püspök Magyar Históriája 1540—1572, Forgach Simon és Istvánfi Miklós jegyzéseikkel együtt, közli Majer Fidél стр. 7; Hung. за 1550.

[2] Isthvanffi Nicolai, Regni Hungariae historia post obitu glor. Mathiae Corvini regis, Coloniae Agripinae 1685 стр.

војводу Касталда с војском и именова Андрију Баторија и Тому Надаждија за своје поверенике при склапању коначног уговора са краљицом Изабелом. После дужег колебања потписа краљица 10 јула 1551 уговор, по коме она уступа Фердинанду Ердељ и круну светог Стефана, а овај њој плаћа 100.000 форинта, поклања Јовану Жигмунду за вечна времена херцештва у Шлескоj Опели и Ратибор и обећава удају своје најмлађе кћерке Јованке за њега. У исти мах уступи Петар Петровић Фердинандовим људима град Темишвар, Липово, Бечеј, Бечкерек као и цео големи посед, који је имао у околини темишварској, а као накнаду за све то добије од Фердинанда град Мункач и околна добра. Краљица преда на пољани фелвиначкој 21 јула круну државну и круидбене знакове Касталду па се са Петровићем упути према Шлескоj. Сабор ердељских сталежа, који се у тај мах одржавао у Колошвару, одобрио је промену државне управе и поздравио је Фердинанда као новог владара свога.

Но радост свију оних, који су држали, да ће сада наступити срећнији дани за Угарску, била је прерана. Фердинанд је именовао за намесника свога у Ердељу фратра Ђорђа, јединог човека, који је дорастао овим тешким временима, али му није дао одрешене руке. Фратер се хтео у први мах повући, јер је са опскрбом свог штићеника Јована Жигмунда и са присаједињењем Ердеља Фердинандовој држави сматрао завршеним задатак свога живота. Примивши ипак на себе намесничко достојанство прегао је живо, да отклони опасност, која је услед промењених прилика претила од Турака. Осећајући да се приближују поново бурна времена и знајући, како су знаменита чињеница Срби у таким временима, трудио се, да их што јаче придобије за себе. Још док је водио са Фердинандом преговоре, јавио је истоме 4 марта 1551, да се је споразумео са два врло угледна Србина из Турске, са људима, чији углед и моћ није мањи од угледа, који је негда уживао међу Србима у Турскоj Павле Бакић. Ова два Србина обећаше фратру, да ће подићи око 60000 Срба на устанак против Турака, чим буду хришћани дошли са јаком војском у њихов

крај.[1] Па и на оне Србе, који су по налогу Петра Петровића са Череповићем на челу напали прошле године Чанад и љуто страдали под њима, није фратер заборавио. С њима је такође у току марта преговарао и они му обећаше, да више никада неће хришћане изневерити.[2]

Кад се на порти дознало, да је Ердељ прешао Фердинанду, прикупи султан велику војску, постави јој

---

[1] Hung. за 1551. Краљ Фердинанд је врло озбиљно схватио ову вест фратрову. Знајући, како је од велике важности помоћ српских војника и појединих угледних људи у српском народу, ставио је 30 марта 1551 изасланицима својим Томи Надаждију, Андрији Баторију и Жигмунду Херберштајну, који су водили преговоре са фратром, између осталог и ово као инструкцију: „Quantum autem ad duos illos Rascianos, de quibus ipse reuerendissimus wardiensis ad nos litteras dedit, quod ad partes christianitatis tuendas uenire cuperent eosque esse viros primarios ac ad sexaginta millia hominum congregare posse et quod ob id nuncium ad eos mississet, intellecturus latius eorum mentem, poterunt consiliarij et commissarij nostri quid in hoc ulterius sequutum, sit ab ipso waradiense intelligere et nos de re tota ac de consilio et opinione sua certiores facere". (Orsz. leveltár. Történelmi Emlékek, Belügy, III fasc.)

[2] О овом извештава 31 марта фратер Ђорђе краља писмом из Еђеда, у коме вели „Rasciani quibuscum preterita hac estate propterea, quod Thurcis se coniunxissent, seuerius egissem multique ex eis per nostros occisi extitissent, veriti, ne quid nunc simile eis a Bubulch et alijs militibus nostris, quos ad omnem occasionem paratos esse vident, acciderent, suplicatum ad me miserant, vt eis ignoscerem, promittentes, se a christianis deinceps nunquam defecturos, que propterea maiestati vestre significare volui, vt istorum quoque consensum maiestas vestra intelligeret". (Ibid.) У инструкцији, коју је Фердинанд дао 1 јуна 1551 својим изасланицима у овим преговорима са фратром, наложио је између другог и ово: „Insuper sciscitentur commissarij nostri ab eodem episcopo waradiense, qui sit status arcis nostri themesiensis, quae bona ac pertinencie prouentusque eiusdem, item quis modus gubernationis et prouisionis et quatenus se extendat authoritas comitis themesiensis, quae loca ei sint subiecta, qui teneantur audire imperium eius, quod salarium ei debeatur, quanto numero gentium ad custodiam arcis et defensionem illarum confinium a fidele nobis dilecto magnifico Petro Petrowyth obseruatus sit et quis deinceps obseruandus esse videatur, tam circa dictum castrum, quam circa alia loca vicina videlicet Lugas, Karansebes, Rekas, Zahla, in quibus mixtim Hungari, Rasciani et Valachi habitant. Non dissimilia inquirant de arcibus nostris Lyppa, Solmos, Bechye et Bechkerekew, pro cuiusque arcis statu et conditione ac singulariter de Rascianorum libertatibus seruicijs, censibus et hoc genus alijs, quae maiestati nostrae debentur. . . ." (Orsz. levéltár, Történelmi Emlékek, Belügy, III fasc.)

беглер-бега Мехмед-пашу Соколовића за заповедника те га упути, да силом отме Ердељ од Фердинанда, а фратра Ђорђа да казни, што се изневерио султану. У своме походу морао је Мехмед-паша прво наићи на јужне градове грофа темишварског Андрије Баторија, кога је Фердинанд именовао заповедником тога краја место негдањег господара Петра Петровића. На догледу турске војске уложиште труда и фратер Ђорђе и Батори као и остале поглавице, да осигурају и привежу за себе српске ратнике. Краљевски ратни благајник Матија Фукс примио је 761 нових српских коњаника у војску и исплатио им 1 септембра у Темишвару најамничку плаћу за месец дана у напред. Међу војводама српским спомињу се поименце Петар Божић, Петар Раставић, Стефан Дамичолић, Петко Иванчић, Никола Череповић, војвода Оливер, војвода Милола и други, а међу српским племићима у горњем попису Цветко Суботић, Рада Иванковић, Ђорђе Вратковић, Иван Рац, Новак Новаковић и Ђорђе Клинчић.[1] Подзаповедник аустријске војске у Ердељу, Алдана, извести такође 2 септембра Фердинанда, да је Србима исплаћена најамничка плаћа и то како обичним војницима, тако и племићима и војводама.[2] О Србима води бригу и Стефан Лошонци те јави 6 септембра из Темишвара краљу, да су многи Срби плаћени, а и осталима да ће се платити.[3]

Али толико пута поновљено средство, да Србе непосредно пред судбоносне догађаје задовоље и одушеве

---

[1] Hung. за 1551.

[2] У писму Алдане стоји „Quod in lustratione Rascianorum deposuerint nonnullas, qui non videbantur apti seruicio, esse omnes gentem communem, mittit rationem rolutionis eis forte. Nobilibus datos esse duos scutatos, quamuis de more eis nihil deberemur nisi quando seruiunt. Wayuodis Rascianis datos esse similiter duos coronatos hac conditione, quod si eorum seruitium per totum mensem non erit necessarium, reliquum eis defalcetur ex salario domi dando. Fuisse necessarium cum eis ita conuenire, vt in fide retinerentur, alioqui enim cum vniuerso Rascianorum populo fuissent contrarij". (Ibid.)

[3] Лошонци пише краљу између другог: „Rasciani soluti erunt, insimul hodierna die ex mandato nostro hic comparebunt, reliquos eciam insolutos Rascianos cicius assumemus et illos omnes in castris sistemus. . . ." (Ibid.)

*

за борбу, овога пута није донело очекиваног резултата. Навршило се већ једно столеће од како српске чете, цвет народа српског, стоји у првим редовима угарске војске. У очи опасности поклањали су меродавни фактори велику пажњу српским војницима, чинили су им поклоне и обећања, а чим је минула опасност, заборављали су на своја обећања и на услуге српске. Место награде, наношена је Србима свака неправда. Борба хришћана против муслимана, та узвишена идеја, која је покретала српске ратнике при сељењу на угарско земљиште, давно је изгубила негдањи значај свој. У ово доба била је та борба празна реч. Место у борбу против душмана својих, отимача домовине њихове, учествовали су Срби деценијама у грађанском рату и налазили се често пута у једном табору са Турцима, као са савезницима и покровитељима и борили се заједно с њима против хришћана. Ово се најчешће догађало са Србима из Баната, који су у непосредном додиру и као Запољини поданици у пријатељству са Турцима живели пуну четврт столећа, те је услед тога код њих прилично отупела негдања оштрица, која је постојала између српског и турског народа.

Још је један разлог зашто Срби нису одговорили оним надама, које су у њих полагане. На челу турске војске стојао је беглер-бег Мехмед-паша Соколовић, који као турски војни заповедник није заборавио на своје српско порекло. Осећаје своје спрам српског народа показао је он најбоље, кад је касније као велики везир обновио пећску патријаршију и учинио свога брата Макарија српским патријархом. У дописивању са околним великашима угарским служио се Мехмед искључиво српским језиком и ћирилицом. Овакоме заповеднику турском није било тешко задобити симпатију Срба у Банату. Он је то знао па је преко својих људи обећавао Србима на царску реч, да им неће никакво зло учинити, да ће их оставити у уживању њиховог земљишта и да ће их штитити од сваке неправде.[1] Таким поступањем је Мехмед још пре почетка ратне акције створио за себе добро расположење међу Србима.

[1] Hung. за 1551.

И ако је фратер Ђорђе сву снагу напрегао да достојно дочека непријатеља, ипак познавајући огромну силу турску покуша, да лукавством отклони буру, која се спремала. Он пошље султану трибут и као да се није ништа догодило, уверавао је Турке о верности својој. Мехмед-паша се међутим није дао обманути него му из свог табора код Петроварадина наложи 3 августа, да изагна аустријску војску из земље, јер он долази с великом војском, да успостави владу Јована Жигмунда.[1] Начинивши мост код Петроварадина и Тителa пређе Мехмед 7 септембра са војском својом, у којој се налазило 80000 војника и 50 топова и улогори се 10 септембра између Чуруга и Борјоша. Први циљ Мехмедов је био освојење града Бечеја и онда редом осталих градова банатских. Бечејска тврђава се налазила у запуштеном стању, варош је била још пре доласка Турака остављена од свију, чак се и стража повукла у тврђаву. У последњем моменту пошље Андрија Батори свога подзаповедника Стефана Лошонција у Бечеј, да град спреми за одбрану и да појача тамошњу посаду. Лошонци појача бечејску посаду са 100 пешака и 100 коњаника па се врати натраг.[2] У исти мах се стану журно припремати и околна места за борбу. Арачки кастелан Михајило Харашти замоли Баторија за појачање и муницију, а 11 септембра обрати се Лошонцију у истој ствари капетан бечкеречки Ловро Балог.[3]

Ова грозничава журба била је међутим узалудна. У пределу на који су Турци ударили, становали су већином Срби, а њих је било немогуће одушевити овога

---

[1] У писму беглер-бегову, послатом 3 августа фратру Ђорђу, стоји у латинском преводу „Nunc vero mandatum potentissimi cesaris ad te missum est, translatum in linguam rascianam vnacum meis litteris . . . . litteras autem rascianis litteris scriptas ad nos mitte. . .“ (Ibid.)

[2] У писму Алданову од 5 септ. пише „Arcem Beche esse sitam in loco natura munitissimo et valde idoneo et commodo ad prohibendum transitum Tibisci, sed iuuandum esse arcem illam aliquibus fortificationibus, quia est parva et augusta et si Turce illam expugnare conaretur, futuram esse in periculo, nisi habeat succursum. . .“ (Ibid.)

[3] Ibid.

пута за борбу. Андрија Батори и фратер Ђорђе све су учинили да то постигну. Батори је 11 септембра јавио свима Србима у Банату, да одмах узму оружје и да дођу к њему у Темишвар, а фратер Ђорђе је преко двојице нарочитих изасланика настојао, да обећањима придобије српске банатске становнике.[1] Ово настојање око Срба тим је било нужније, јер су већ стизале вести, да се на многим местима Срби буне против аустријске управе и да шурују са Мехмед-пашиним људима. Мехмед паша је стигао 15 септембра пред Бечеј и одмах идућег дана напао жестоко бомбардама и справама за ломљење зидова тврђаву бечејску. Посада се храбро држала. У један мах учинише опсађеници изненадан јуриш на Турке, многе од њих поубијају, главе им посеку и понесу у град, а једног живог ухватише па га разапну пред капијом градском. Међутим несравњеној сили турској није се могло одолети. Пуна четири дана одбијала је јуначка посада јурише Турака, који су са три стране нападали. 20 септембра, између петка и суботе, водила се борба целу ноћ и пред зору продре Мехмед у тврђаву и опсаћенике све до једног поубија.[2]

---

[1] Hung. за 1551.

[2] Ibid. О држању Срба јавља Батори Касталду 13 септембра из Темишвара „Ex castro Bechkereky quasdam literas nobis attulere, quibus intimatur, quod Rasciani in districtu Zygethsegh morantes, Thurcis sese subijcere volunt, quemadmodum incole oppidi Aracha vnacum vxoribus, liberis et tota substancia se dedidere, est ibidem et fortalicium quoddam, sed in eo nostrates qui fuerant, antea ibidem relicti exitunt . . . . mandauimus aliquocies per omnes comitatus Hungaris et Rascianis nobilibus et ignobilibus, item lugasiensibus et karansebesiensibus, vt quilibet viritim insurgere et armis instructi huc confluere debeant, sed neutiquam mandatis nostris licet, pluribus mouentur“. Нешто касније, 19 септембра, пише Батори „Interim vero istorum proditorum loco misi alios centum pedites ad arcem Bechkereke, nescio tamen, vtrum isti ingredi possint, cum Rasciani in insula et ciuitate bechkerekiense existentes communem a principio habuerunt et nunc quoque habent cum Thurca intelligenciam hominesque vel nuncios speciales dietim erga beglerbegum mittunt et propter hanc causam timemus ingressum istorum peditum ad castrum difficile esse, nam si pedites isti ingredi possunt, tantam si possibile esset vel sexcentes equites ad Bechkereke mitterem, vt Rascianos ex ciuitate et ea insula tanquam proditores expellerent“. (Ibid.)

Још док је трајала опсада Бечеја одржаше Срби у Арачу скупштину и на њој закључише, да својевољно предаду град свој у руке беглер-бегу Мехмед-паши. О овом закључку, о коме 18 септембра извести бечкеречки кастелан Балог Андрију Баторија, јавише Срби Турцима преко свога изасланика Ђорђа Радована.[1] Арачу су следовала друга места те помоћу Срба Мехмед-паши припадну без крви градови Фенлак, Нађлак, Иладија, Чаља, Чанад па чак и Липово. Једино је било борбе око освојења Бечкерека, али је и овде држање Срба набрзо одлучило у корист Турака. Беглер-бег опколи око подне у четвртак 24 септембра бечкеречку тврђаву и почне са четир ратне справе да руши зидове градске. У зору јавише опсађеници, којих је још свега било на 80 људи, да се предају. Од посаде бечкеречке Турци неке поубијају, а друге одведу у ропство. Извештавајући о овом 27 септембра краља, јави Лошонци, да се и у Темишвару опажа међу Србима извесно кретање. Мехмед-паша настоји, да и темишварске Србе задобије за себе те постоји опасност, да ће Срби предати непријатељу и сам Темишвар.[2] Међутим стигне на бојно поље фратер Ђорђе са својим четама. Он успе, да освоји град Липово и да зароби у њему посаду турску, коју онда неповређену испрати у турски логор и преда Мехмед-паши.

Оваким поступањем је фратер Ђорђе, осећајући, да друкчије не може одбранити земљу од непријатеља, хтео да ублажи Турке и да их одврати од даљих нападаја. Али мудру политику фратрову нису на двору аустријском могли да разуму. Место да су захвални великоме дипломати, из Беча су ометали његов рад и с подозревањем су пратили сваки корак његов. Јавно нису то показивали. Шта више, сам краљ је израдио код папе, да фратру подари кардинalско достојанство, али је у исти мах јавио своме војсковођи Касталду, да бодро пази на рад фратров па ако затреба, да га склони с пута. Касталдо је и сувише добро схватио ово упутство.

[1] Ibid.
[2] Ibid.

На бојном пољу није додуше показао никакву способност, али да из потаје убије једног старца, том задатку је био потпуно дорастао. Пуштање липовске турске посаде у слободу убрзало је крваву катастрофу. Касталдо је у овом чину гледао тајни споразум фратров с Турцима те по његову налогу буде 17 децембра 1551 фратер Ђорђе мучки убијен. Истрага, која се повела у ствари тога убијства, провлачила се кроз неколико година и завршила се без резултата.

Зимско доба принудило је Турке, да обуставе и одгоде за пролеће даљу офензиву. Стефан Лошонци, који је преузео од Баторија заповедништво над Темишваром, употребио је ову зимску паузу, да се што боље припреми за борбу и да поправи односаје према Србима.[1] Али дотадања борба је јасно доказала, да се Ердељ не сме даље оставити без потпоре. Још одмах на почетку, при нападају туреком на Бечеј, обратили се били ердељски заповедници на угарске магнате ван Ердеља с молбом за помоћ. Међу првима се обратише на Петра Бакића, који је из свог Холића заповедао над великим бројем војника. Према једном попису угарских магната имао је Бакић под собом у мирно доба 900 коњаника

[1] У једном писму Стефана Лошонција, управљеном 19 дец. 1551 из Темишвара Касталду, стоји између другог: „Nobilibus Hungaris pariter et Rascianis pro feria tertia proxime preterita conuentum indixeram cum illis, igitur de omnibus negocijs bonomodo conuentum est, obtulerunt sese, tam ad victualium suppeditationem quam ad frugum vecturam currus dare. Ego uniuersas fruges in hanc arcem conduci iussi, pro necessitate maiestatis regie, possunt hinc etiam facile eo, quo necessarium fit, eas distribuere. Nicolaum Cherepowyth, earum administratorem, centum equitibus sibi adiunctis, ut celerius quo fieri potest, administret, expediuimus, unam possessionem desertam pro mea propria necessitate et ad castelli Fellak conseruacionem restaurationemque occupaui, quod dominationi vestre illustrissime significari volui. Bona Rascianorum, que apud me habebantur et auitica, uniuersa restitui, licet satis animo graui meas hereditates illis tradere debui, prout tamen me dominatio vestra illustrissima monuerat, ita facere volui. Ad illos etiam, qui plura eorum bona occupauerant, scripsi, vt eis remittere teneantur, verum ad reuerendissimi domini thesaurarij rationem per officiales arcis Naghlak, ac etiam per magnificum dominum Melchiorem Balassa, aliqua eorum bona sunt occupata“. (Hung. za 1551.)

и 1000 хајдука, а толико није имао ни један од осталих великаша угарских.[1]

Последњих дана децембра управе поново ердељски заповедници молбу Петру Бакићу, да им што пре прискочи са својим четама у помоћ. Бакић се обрати 1 јануара 1552 из Холића краљу и замоли га, да пошље заосталу најамничку плаћу за његове чете па ће се одмах кренути у Ердељ.[2] Но ипак је протекло још месец дана док није приспео у Липово. О његову доласку извести Бернард Алдана карансебешке поглавице,[3] у намери да их осоколи на истрајност. Фердинанд је у први мах наложио био Бакићу, да пошље један део својих чета, 300 коњаника, у Ђулу, но пошто су други пре Бакића прискочили већ у помоћ овом граду, то Фердинанд 14 фебруара напише ново писмо Бакићу, у коме повуче своју ранију наредбу и наложи му, да се у ствари своје акције споразуме са Касталдом.[4] Бакић ступи у споразум с њиме као и са Алданом и према њиховом плану преведе своје чете преко Тисе и нападне изненада град Сегедин, у коме је тада био сапцак-бегом Хедер-бег. Бакић стиже 21 фебруара пред капије сегединске, разрупи их одмах и већ идућег дана освоји град, а тврђаву градску, која је била на месту тешко приступачном, опколи и почне бомбардовати.

Видећи, да тврђаву градску, у којој је посада бројала преко 300 турских ратника, неће тако лако освојити, обрати се Бакић 22 фебруара на Алдану и на Хорватиновића у Солнок и позове их, да му похитају без одлагања у помоћ. Опсада потраја дуже времена, те је један део помоћи био стигао а други део је био на

---

[1] Ратни архив у Бечу Feld-Acten за 1550.

[2] Hung. за 1552.

[3] У писму свом написа Алдана 5 фебр. на полеђини после адресе „Jam seruitores sue maiestatis sub capitaneatu magnifici domini Petri Bakytth existentes vna cum domino Bakytth venerunt et etiam plures seruitores sua maiestas nobis in auxilium mittet". (Hung. за 1552.)

[4] Ibid.

путу, кад се догодила катастрофа Петрове војске. Опсађени Турци преко голуба-писмоноше јавише паши будимском, у каквом се очајном стању налази тврђава сегединска. Паша будимски крене одмах сву војску своју те у брзим маршевима стигну првих дана марта под Сегедин и одмах заметне битку са изненађеном војском угарском.[1] Битка се заврши с потпуним поразом Бакића и Алдане те и саме војводе с муком изнесоше главе из покоља.

После пораза код Сегедина задржао се Петар Бакић још неко време на операцијоном земљишту. Овде је прикупљао своје расуте чете и заштићавао остатке своје војске. При овоме дође у сукоб са војводом Вартоломејом Хорватом, који је присвојио имање неких младића српских. Ови су дошли из Турске са знатним иметком, али им старија браћа изгинуше у сегединском покољу. Бакић опише Фердинанду у писму од 7 априла из Нађлака неправду, коју учини тим младићима Хорват

---

[1] Јован Касталдо-Баптиста пише из Торде краљу Фердинанду „Hodie a magistro de Campo Aldana et a Petro Bachith ex Zegbedino literas accepi, in quibus dicunt, quod in arce circiter tercentum quinquaginta Turci sint inclusi, qui numerus multum illum excellit, quem antea scripserant et hic ab aliquibus intellexi, quod non minus sint quam quadrigenti. De fortificatione autem ipsius arcis ab his, qui eam uiderunt, ita comperio, quod muri circumquaque sint in crassitudine pedum decem et octo, ad quas construendos superioribus annis frater Georgius ex Varadino fabros murarios transmisisset, magister de Campo vt maiestas vestra ex eiusdem inclusis cognoscet, designauit ipsam arcem ab ea parte expugnare, vbi nulla est fossa et bombardas maxima cum instancia gentesque pro expugnacione petit, ad quas ordinandas dominus Bathori Waradinum est profectus, nam ab istis partibus non plures quam duas magnas bombardas transmittere possem. . . . Centum alios equites Melchioris Balasse Zeghedinum transmittam et hic illos tantum centum quinquaginta, ad quos Andreas Bathori de Somlyo stipendium transmittendum petit. . .“ Већ 5 марта јавља Касталдо из Ђулафејервара јегарском капетану Еразму Тајфелу о поразу сегединском „Credo dominationem vestram magnificam iam intellexisse, quod magister de Campo Aldana, Petrus Bachith et Joannes Opperstorfer ex suburbijs Zegledini exierant, vt manus cum Turcis consererent et profligati sunt, propterea dominatio vestra magnifica de illis confinibus bonam curam habebit et nos ad partes inferiores omnia proposse prouidebimus“. (Ibid.)

и препоручи исте краљевој заштити.[1] Наскоро после овога вратио се Петар у Холић, где после кратке болести премину у кругу своје породице. О његовој смрти извести већ 16 маја 1552 бискуп јегарски краља Фердинанда.[2]

---

[1] Ibid.

[2] Под тим датумом пише бискуп јегарски из Беча краљу једно писмо, у коме између другог јавља: „Petrus Bakyth reuersus nuper a seruitijs sacre maiestatis vestre ad arcem suam Holycz, diem suum extremum obijt. In eo concurrerant omnes infirmitatos, senectus, hydrops, ptijsis et ruptura, cuius anime deus sit misericors". (Ibid.) Фердинанд је знао добро, како оданог и врсног човека губи у Петру Бакићу. И ако је и Павлу и Петру за живота њихова учинио многу неправду, после смрти њихове одавао је свако признање њиховој успомени и спомињући у повељи од 17 маја 1554 како им је дао град Сомбатхељ, вели, да је то учинио „ob preclara illa seruiciorum merita, que magnifici quondam Paulus et Petrus Bakyth de Lack, olim equitum nostrorum leuis armature capitanei, nobis et sacrae regni nostri Hungarie coronae atque adeo toti reipublicae christianae in diversis expeditionibus nostris contra immanissimos Turcos pro eliberatione regni nostri Hungariae partiumque sibi subiectarum susceptis, summa fide et constantia exhibuerunt. . ." (Országos levéltár у Будимпешти, Történelmi Emlékek, N. R. fasc. I.)

ЛУКИЈАН МУШИЦКИ

СТУДИЈА ИЗ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

ОД

Дра ВЛАДИМИРА ЋОРОВИЋА

(Наставак)

Али је у толико виши утјецај М. В. Ломоносова. Још 1806. год., кад је Никола Шимић издао пјесму „У Турецкой Сербіаномъ утѣшеніе, по XXVI псалму“, Мушицки га је ухватио у плагијату. То је било Ломоносово „Утѣшеніе благочестиваго Человѣка“, које Лукијан издаде 1807. у Будиму. Осим тога написа и сам оду „Утѣшеніе продерзостнаго Стіхотворца“.

Од Ломоносова научио је Мушицки, да уз словенски, односно српски текст својих ода (1808. „Сербская Муза на день тезоименитства“ палатина надв. Јосифа, с преводом у прози, „На смерть іерея Петра Витковића“, „На дан посвященія“ Јосифа Путника и т. д.) доноси и њемачки пријевод.

У слободном метру, али не Хорачевом, преводио је и препјевао Ломоносов неке од Давидових псалама. И то је могло да даде повода Мушицком, да и сам покуша исто. Једна им је додирна тачка, даље, у том, да и Ломоносов пјева идиле, дијалогисане идиличке еклоге, као и Мушицки, и да оперише у својим пјесмама са истим класичним апаратом: „Васъ тѣшилъ миръ, насъ Марсъ трудилъ“; и „шумъ Беллоны“, и „Стигійскихъ водъ шумятъ брега“, „на верьхъ Олимпа вознесенъ“, „поющихъ Музъ“ и т. д., што се потпуно разумије, кад се зна да су оба пјесници исте школе. У Ломоносова је могао Мушицки да нађе по неки примјер онаквих

кованица, какве је он уносио, без потребе, у своје оде, као: сладкострунномъ, всечасно, злодѣйство, благопріятно, восторгъ и сличне.

Од њега је он примио и подстицај за ону своју мисао, главну идеју књижевног живота и рада његовог, о двоструком језику српском. У свом дјелу „О пользѣ книгъ церковныхъ въ россійскомъ языкѣ“ развио је Ломоносов теорију о три књижевна стила, према језику, о високом, средњем и ниском. Као писац једне граматике рускога језика, Ломоносов није могао да том језику, коме је он дао полета и снаге, не осигура и теоријско право на књижеван живот. Само, још увијек у традицијама ранијега времена, он не може, исто као у нас Мушицки, да потпуно напусти и истисне из књижевности језик стари, црквени, и с тога и он прилази компромисима. Ломоносов је мислио, да се руски народни језик има обогатити и допунити језиком старим, словенским, који се развио преводима богослужбених и теолошких дјела; он помијешан са народним језиком руским за велике, високе идеје има да представља високи стил и то у одама и прозаичким дјелима дубоке важности. У средњем стилу та примјеса треба да буде мања и њим треба да се пишу позоришни комади (само и ту за херојство и велике мисли узима се високи стил), сатире, еклоге, посланице, елегије. Ниски стил са чистим народним језиком само је за комедије и епиграме. Осим тога, један од главних разлога за одржавање словенског језика је у томе, што се по њему спајамо са свима осталим Словенима и осјећамо духовно сродство.

Не треба нарочитих разлагања, да би се могао опазити утјецај ових идеја на Лукијана Мушицкога. Његова ода Добровскоме има исту идеју, коју је Ломоносов сматрао као особито превасходство словенског језика; а читав Лукијанов *Глас Народољупца* и оне пјесме за права обадва језика носе у себи нечег од овог дијељења. Мушицки нема те подјеле на троје, ни изричног наглашавања стила, али има ипак карактеристичног одвајања. У биљешкама свога Гласа Народољупца он вели за словенски језик да је „церковный, богослужебный, книжній,“ а српски „народній, общій, говорный“. Он их неће да

одваја, али их у ствари ипак рачуна као двоје и поступа тако. Говорећи, да тај није „привезанъ само цркви“, а овај колиби, хтио је да нагласи њихов контакт. Оно, у чем се он додирује са Ломоносовим, то је вјера у живот старог словенског језика и неко његово више, светије биће и жеља, да се компромисом створи неки начин за опстанак обадва језика. Јер они су обојица волили народни језик и желили су, да му и у књижевности извојују право. Поред тога Мушицки је, вјерујући тврдо да се народни језик треба да богати старим, црквеним, примио тај практични савјет Ломоносова и уносио је у своје оде читава живота, уз пркос свима опоменама, у великој мјери словенске ријечи и облике.

Неки ближи утјецај Державинов на Мушицкога нисам могао констатовати. Зна се, да се је Мушицки много интересовао за Державина и да је 1816, кад је добио његова дјела у манастир,[1] испјевао оду:

Державинъ, спутникъ вѣрный Ѳраціевъ,
И стрѣлотечна Піндара, душе мой,
По среди насъ у Шишатовцу!

гдје се тужи на своје невоље „кое нам' власе рано посребрише“ и свезаше крила мислима, али се ипак тјеши:

Не средство рабско другим' выше,
Бынемо конацъ высокій себи.

Осјећа да нема, изван самог себе, нигдје потпоре; тражи национални тон у поезији и спомиње славу народних пјесама. Феб му је, тако завршује, послао Державина, да му буде „подпора друга“. Кад је чуо за његову смрт писао је: „Богъ да му душу прости! Живиће, докъ е Славенског' рода![2]

Поред тих разних директних и јачих и слабијих утјецаја главних класичара у литературама ближим Лукијану, дâ се по негдје опазити по нека реминисценција и разрађивање, односно наглашавање, извјесних туђих идеја. Из псалма: „Дніе нáши как' цвѣтъ“, из Терен-

[1] Державинова дјела слали су му и доцније: 1818. Вук и Стеф. Живковић.

[2] Вук. Пр. II, стр. 111.

ција: „бѣ человѣкъ и ничъ. Тогѡ л' чѫжд' бѫдетъ, что человѣческо?“ (homo sum; nihil humani a me alienum puto); према латинском: Omnia mea mecum porto има он „Возмѣмъ на пѫть своѭ“, према Хелвецијевом: Il faut avoir le courage d' ignorer quelque chose има он „Храброст є, чуй, калкад не знати што“.

Према Реслеровој једној строфи има Лукијан ову своју пропратну реченицу уз другу књигу натписа:

Мала є књижица та, признаєм, своим тѣлесцем,
Добром ал' времену, знам, биће оцило та!

Die Kraft, im Kleinen gross zu seyn,
Vergleich ich einen Feuerstein;
Sein dunkler, schlichter Schoss enthält
Von Flammen eine ganze Welt,
Wenn treffend die geschickte Hand
Den Funken ihm entleitet,
Und, weiter dann als Feuerbrand
In's Leben ihn verbreitet.

Таквих и сличних горњима примјера има неколико; њих је све означавао Мушицки сам, не хтијући никад да даде туђе под своје.

Он је, у главном, чист ђак Хорацијев, кога је заволио и посредним и непосредним путем. Он је, да кажем његовим ријечима, од оних, који:

. . . Флаккѫ подражаютъ
Свѧтѫю добродѣтель зрѧтъ,
Сердца̀ во чиста тѫ вливаютъ
Цвѣтами подвигъ благъ красѧтъ.

Примивши од њега облик, главни оквир, и све допуне за њ; поред тога много од особина његовог духа и осјећаја, његову културу, он је, као и већина осталих, остао у главном без типичних индивидуалних особина. *Српски Хорације* — тако су га звали његови савременици — био је једна неоригинална природа, таленат с туђим особинама, пјесник из друге руке. Оно, што је на њему карактеристично и важно у ствари је врло мало, да би му могло дати атрибуте једног великог пјесника.

Занимљиво је и нарочито карактеристично за њега, да је он један од најпрвих и најревноснијих пропа-

гатора за купљење народних пјесама, читаво вријеме својим духом и осјећајем био стран за њих. Он их није волио из потребе своје, из уживања у класичној простоти њиховој, због свјежине осјећаја, због непосредности утиска, због поетске топлине њихове и снажне дикције; он их није волио с тога, нити је то осјећао у њима. Он је радио за њих за то, јер су му биле препоручене, јер је то у своје доба била књижевна мода и јер се то тражило од њега. Његови пјеснички узори и другови нијесу се тим бавили, што је њихово вријеме било раније од овога покрета. Они у својим одама немају ни трага утјецаја народне пјесме, но то им се схваћа и разумије. Код Лукијана, међу тим, то је доказ више за тврдњу, да је он био већ одгојем својим предиспонован за ону потпуну безосјећајност за све, што је било свјеже, природно, сочно, пуно крви и живота. Он је све те звуке народне пјесме слушао као један добронамјеран странац, не одушевљавајући се за њих и држећи их, за разлику од својих високих ода, за забаве простијих душа. У ниједној од својих ода (изузевши једну прву) он нема ни најмањег трага каквом утјецају народне поезије.

У предговору прве своје *пјесмарице* захваљује се Вук Копитару и Мушицком, као онима, који су му отворили очи и одушевили га за овај рад купљења народних пјесама. Кад га је Мушицки, још као свог ђака, и остале му другове нагонио, сигурно под утисцима појава Макферсонове и Хердерове збирке, да му пишу народне пјесме, он то није смио да учини, „єрбо сам цело мислио да се он чрез то подсмєва нама, као момчадма, коя су по шуми код свиња, код коза, и код оваца одрастла“. Али касније, наишавши на Качићев *Разговор Угодни,* он нађе његове пјесме исте са народнима и увјери се, да се Мушицки није шалио.

Копитар је нарочито нагонио Мушицкога да се интересује за те ствари. У писму од 1. Нов. 1811. пише му он: „Кад би се само међу Илирима могао наћи један бољи Качић, који би одиста скупио лијепе народне пјесме сваког садржаја: Срби и Хрвати имају у том једно благо као можда ниједан други народ! Хрватских имам већ неколико, а обећано ми их је и више: смијем ли и Вас

замолити за српске? (Нов. писма, стр. 786—787). Хвалећи Хасанагиницу („hat eine Tiefe der Erfindung, die erschüttert) и распитујући за Краљевића Марка, завршује писмо са ријечима: „Или хоћете ли Ви можда сами издати једном народне пјесме? Тим боље!“ А Сава Текелија причао је и још један други подстицај. Он је 1811. донио из Русије једну збирку народних руских пјесама, које је најприје показао Стеф. Живковићу, па по том 1814. Мушицком, и позвао их, да се и они даду на сличан посао. Пристала су обојица, а Мушицки нарочито. (Бр. Коло, 1900, стр. 727.). А међу тим је у Хрвата 26. Јуна 1813. бискуп Максимилијан Врховац издао једну окружницу, да се купе народне ријечи и народне умотворине.

Кад је Вук започео свој рад Мушицки га је помагао обилато. Он му је, док је био у манастиру, добављао и хранио гусларе, а кад је отишао у Беч, онда му је слао пјесама, које је биљежио сам.[1] То је чинио и првих и каснијих година, анимирајући и друге за тај посао. Пјесама тих, нарочито из Хрватске, било је свега. С тога је 1827. тражио од Вука, да му посвети четврту књигу својих пјесама. Вук му је одговорио на то 25. Јула 1827. ово: „Ја зато велим да ову четврту књигу посветим Гриму, јер је он највише наше пјесме Европи препоручио, и још нам сила може учинити. . . А ја ћу за вас пету и за Копитара шесту књигу скупити за три мјесеца у самој вашој епархији. А најпослије можемо и овако учинити: да не штампамо сад ни четврте књиге, него, како вас завладиче и ја будем готов с мојом Даницом за 1828. годину да дођем к вама, да купим пјесме, пак

[1] Вук се за то обраћао њему чешће. 9. Авг. 1815. пише му: „Ако бы ту дошла она слѣпица изъ Ярка уредите молимъ вас нека се оне све старинске пѣсне отъ нѣ препишу . . . ако ли она ту не дође, а вы пишите попу у Яракъ нека онъ препише, или нека слѣпицу подъ стражомъ к' вама пошлѣ, ербо ћемо тешко оне пѣсне на другом' мѣсту наћи. Напишите едно писмо и у Гркъ оном попу, нека пам' јошт' штогодъ ново препише отъ Філіпа Слѣпца, а особито ако буде што спѣвао отъ Велька, или отъ Равня“. (Гласник, св. 75, стр. 250.). У истој ствари пита га и ургира Вук чешће: 18. Септ., 24. Новем., и 28. Нов. 1816. год. (ibid. стр. 251, 255, 258).

у један пут опет да издам три књиге, и онда ћу моћи казати, да сам ја све с вашом помоћу скупио и издао". (Гласник, св. 75, стр. 306.).[1]

Према Вукову савјету, да дозове Филипа Вишњића и да се распита о његовом животу: „колико има како е осліеплћо и ода шта, и остала сва нћгова приключенія н. пр. кад се ожењо, докле е путовао, и што му се знаменито догађьало, и т. д. па попишите, те нам' пошаљите (то особито жели Гд. Копытаръ)" (ibid. стр. 267.), Мушицки је то учинио и написао неколико биљежака. Послије његове смрти саопштио је те биљешке др. Никола Крстић у „Гласнику срп. ученог друштва" III (нова серија). Издајући их он их је удесио за штампу и поправио, јер „онако, као што су написане те биљешке, нису се могле пустити у свет; и с тога сам ја из тих бележака исписао, и у неки ред ставио све, што ми се учинило, да је вредно, да се штампа". (стр. 237.).

Кад је 1817. године Гете тражио, да му се даде превод другог дијела Вукове пјесмарице, и Вук и Копитар обратише се одмах на Лукијана. 5. Дец. пише му Копитар: Hoc tibi munus et honoris deputavimus, *utpote qui optime scias vertere germanice poemata serbica* (већ преводом својих ода на њемачки показивао је он то и, без сумње, Копитар и мисли на то). Cogita quantum honoris nobis accedat, si Göthe a te prosa versa metris incluserit, et Göthii nunc senis adjutor philologotatos Riemer! ergo accingere et nisi absoluta versione noli quiescere!" (Нов. письма, стр. 798). Овом се придружио и Вук журећи Лукијана на посао.

Као што се види, Лукијаново занимање народним пјесмама није било ни трепутно, ни оскудно. Он је, да је имао осјећања за њих, могао за оволико врёмена да добије од њих и утиска и израза.[2] Али за дух Луки-

[1] Лукијан је имао и једну збирку пословица, које није хтио да уступи Вуку, и ако је овај нудио, да се заједнички потпишу. У рукописима Лукијановим ја их нисам нашао, и ако је Вук мислио да тих пословица има много, „десет пута више него ја" (В. Пр. II, стр. 341.) 29. Јан. 1834. писао је П. Берић Вуку, да га је Лукијан због пословица денунцирао „на поліцај міністра". (В. Пр. III, стр. 612).

[2] Занимљиво је, што Вук прича, да Лукијан, „премда је народне наше пјесме радо имао и хвалио, није имао праве

јанов, који је лебдио по Хеликону и снијевао Сабински Мир, за његову класичну културу, није могао да оживи, да се изрази тон народне пјесме; он је само слушао и разумјевао њезине ријечи, али није осјећао душе њезине.

Главна и најача особина Лукијанове поезије то је његов горљиви патриотизам, његово одушевљење за све што је српско. Као свој пјеснички програм он је истакао ријечи:

Храни́т' ѧзы́къ и вѣ́рꙋ;
Пѣт' Се́рбско и҃мѧ, дꙋ́хъ;
Ѡбы́чай, хра́брость ста́рꙋ;
Любо́вь взаи́мнꙋ всѣ́хъ.

И у томе, да слави свој народ, да га поучава, да га васпитава и изводи на прави пут, Мушицки је био увијек реван. Јер с дубоким увјерењем, да је „с' родомъ свезана слава наша", морало се и могло радити само тако, да се тај народ дигне и усрећи. Прије свега, да позна моћ свог самоопредјељења, да што јасније изрази своју народност.

Наро́домъ бы́ти, бо́лѣ' наꙋ́ка
Ста́рцемъ и҃ ю҃ношамъ Се́рбска Ро́да!

И онда развијајући све добре особине: љубав за језик и вјеру, узајамно чињење добра, широку хуманитарност, пожртвовање за општу ствар, сложан рад, да једном упозна сама себе. Тако је Мушицки славну грчку мудрост пренио са појединца на опште, генерализао је у најширем смислу. То је, по његовом мишљењу, опште начело за сваки народ, оно, што треба да је у души човјечанства. За Србе специјално, за свој Српски Народ „ѿ града Бо́дина да́же до Но́вогрꙋда", он има, поред тога, још једно начело, управо принцип опстанка:

воље нити их читати, ни слушати". (Граматички и полемички списи, III, 2, стр. 67.).

*

Сы́й сво́й во Це́ркви, сво́й сый въ домѣ́ своемъ,
Сы́й сво́й во кни́гахъ, сво́й въ словесе́хъ у҃стъ сый,
Храни́тъ свобо́дѣ Се́рбска Ро́да:
Чи́мъ либо се́й е́сть владѣ́емь ски́птромъ.

Јер и ријеч *свобода,* вели он, дошла је од „свой бѣди“. И наглашујући увијек несрећу с опште неслоге, са зла и раздора нашег, он свјетује народ:

У҃зна́въ же наше согла́сье полкъ
Морскі́й, ктомѣ́ не дерзнетъ мы́слит'
Звѣ́рстѣмъ ѡ҃ гра́бежи.

Занимљива је, за његово патриотско осјећање, једна распра, која се развила између њега и Павла Берића.[1] Кад је умро Прокопије Болић, архимандрит раковачки, не испјева нико, по обичају, посмртне пјесме и Берић у Додатку 60. броју *Новина Сербски* 1819. испјева једну оду, у којој кори Србе („О ладни срца!“) што су спрам тог човјека тако мало благодарни, да му ни спомена не остаје међу њима. И пита да ли то није из јадне злобе. На то одговори Мушицки у 73. броју са одом: „Апологіа сербског' сердца“. Сјен Болићева зна, да му је гроб орошен сузама и он, задовољан уздахом српских груди, не тражи шумног вапаја. Исто то жели Лукијан и себи. Јер:

Гдѣ правый Сербльинъ умире, сердце зарь,
Ту може брањи каменомъ остати?

И одбијајући то, да је повод њутању могао бити „јадна злоба“, он га пита у чему је види? „Составля л' „награду“ една суза?“ и, без потребе, довикује му, да престане „хулити на свое“ (јер никаква хуљења није било), и да презревши зло штује добродјетељ.

Заръ свуд' и свагда, „што е наше
Лоше“ да буде, и злобно, подло?

---

[1] О тој борба има чланак у Лѣтопису, св. 17, 1829, на стр. 106—120, у ком су саопштене ове оде. Допуна том у *Стихотворенијима* I, стр. 176—180.

Лукијанов испад, не оправдан ничим, одбио је Берић у 101. броју одом „Правданье српског' срца", ухвативши се одмах за ове ријечи. Он је отишао у другу крајност и одговара Лукијану: истина је, „што је наше, лоше је", злобног и подлог има доста, има и премлого; само не у нас, него и на другим странама. Он је оштар, црн. „Имал' какве ползе" пита „копривe представьат' да су руже? Лијених душа има, али су оне у ниским колебама, гдје још има безазлености.

„Изброј ми срца, што за твојим
Куцају штастијем, Роде, топло!"

А друге су пуне немарности „к свему, чиме величија и славе себи зидају народи", пуне гордости, надутости, одрицања од матерњега. Он каже, да говори искрено, да говори истину и говорећи тако зар да вријеђа тим род? Мушицки је на то 1820. написао оду „Побѣда сербскогъ сердца надъ злымъ геніемъ", али је није штампао. Он ту бива одлучнији, и започиње ријечима:

Не, што є наше, престає лоше быт',
И престат' мора. Воля озбылска и
Душевный крѣпкій ратъ противу
Зависти, злобе; ныи ћ' манье быти!

Срби су дошли у мушки вијек, добијају више културе и стигло је вријеме, да се изображењем, добрим васпитањем развију у боље. У биједи дух расте. Пут добру и савршеном изображењу вјечни је задатак за сав род и за свако појединo лице и за њ је увијек борба са спољашњим препрекама. То све побјеђују стрпљивост духа, постојаност, чиста воља и вријеме. У прси „зажежи вѣчну любовь", дај силе духовима у биједи. Јер и крепки херој може се у љутом часу смутити, и ако само за час, јер народ презире подле злобе. Херој налази покој у себи, подиже тешко бреме на плећа, да ради за своју слабију браћу. То иште цијелост свијета, живота, цијелост општега добра од оних, коме је промисао дала већу снагу. Ми нисмо рођени сами себи; бољи је и трудан живот, користан за браћу, него завидна сјајност, али гњила. Пусти лоше нека буде лоше, а здружи се с добрим. Јер

док је људи, дотле ће бити и страсти, и њих неће уништити луч просвјете. Циљ просвјете само је једно средство високој циљи нашег живота на земљи, чистој човјечности. Наш је циљ љубав истини, доброти и љепоти. Сваки нека ради у кругу своје дужности колико може, али никад с малодушношћу, с питањем: ко ће ми благодарити? Благородни се дух не продаје, него даје себе на жртву народу и најслађу награду за труд налази у себи! Упозорава на Аристипа, Лолија и филозофа Книгеа. Иначе у овој пјесми, у идејама о нашем општем циљу, Мушицки се много подудара са идејама Хердеровим.

И као што је у овом случају Мушицки је тако увијек, желећи да користи народу, да га васпитава за боље, постајао дидактичар. Он је то постао из патриотског осјећања, из потребе да буде такав. Он је имао да каже оно, што је мислио, да ће бити од користи, и казивао је то увијек пјесмом, једино пјесмом. Сва његова поезија, која није била чисто лична и пригодна, дидактичарска је и по тежњи својој и по тону свом. Као и сви Славенопсрби ранијег доба, тако је и он прожет једном искреном жељом, да буде користан по народ, да га васпитава, да му буде учитељ. То су живе традиције онога времена, кад се за тим ишло и на Западу, доба просвјећивања. Свима је њима заједничка она облигатна слика „општи врт“, и онај Волтеров врт, у коме треба да ради сваки по својој способности. И Лукијан то наглашује чешће и вели изричио: „ѿ дѣлъ, не дней, цѣна ѣсть жизни“ и „Въ ѵмныхъ дѣйствїѧхъ нéктарь лежúтъ намъ жизни“. Јер „всѧ мѡжна всѣмъ“, А треба знати и ово: „Въ мирѣ также намъ сѕть витѧзи нѕждни“, и„ Мóжемъ ѝ мáлымъ чúмъ рóдѕ пóлзоват᾽ всѝ“.

Као свештеник и као човјек јаче културе он у васпитању тражи као циљ, пут среће: племенитост душе (благонрáвїе), узимајући Епиктетов принцип, да је циљ човјечанска бити достојним среће. А крајња циљ нека нам буде: бесмртност, јер „ѕлѣ безъ мы́сли сѣ живéмъ“. А пут нека нам увијек буде „ѿ мáлыхъ къ вѧщшымъ“. И наглашава:

Ѩхъ! не довлѣетъ сáмъ
Ѹмъ къ велúч'ю мѕжéй. Пéрси здѣ ѩщѕтсѧ.
Тíѧ, рáвнѡ безъ шѕ́ма,
Блéска къ дúвнымъ дѣлѡ́мъ ведѕ́тъ.

Нарочито је развио своје практично-поучне мисли у одама својим „Гласъ народолюбца“ и „Гласъ арфе Шишатовачке“, које он сам назва „лүріческо-дідактіческе“, чак и тамо, гдје је говорио о језику. Управо патриотизам, жеља за слогом, била је узроком Лукијанових језичних теорија. Јер он вели:

Сви къ едноѝ цѣли сложно да идемо!
У єдинству сила есть.
Єдна намъ воля есть послужит' Роду;
Буди сливенъ єданъ вкусъ.

И не само у том; и иначе треба да се оствари наше јединство: у један дан да сви ломимо чесницу; да нам свако српско дијете зна своју хисторију, и — ту је повод дао Вуков случај —:

Да туђеродноѝ Лизи въ бракъ предпочте
Любосаву Сербљинъ младъ.

Свак нека за свој народ подиже живе споменике: добре примјере, као углед у садашњости, као свјетлост у тами. Са општом користи да се веже лична, или боље: „любовъ къ себи слиѝ у любовь къ Роду“, јер ћеш у њему живити вјечно.

Рѣчь — Сербство — кога неће къ слоги призват',
У ком' Сербска дише грудь!

Ради без себичности, све колико можеш сам, не говорећи „я свѣта раменомъ самъ не исправи“. Ради честито, ревно, јер живот је кратак и лична корист с њим, а чела срам то је за гробом срам. Чувајмо се тога, да се не прелијемо у туђ народ. На нас с висине гледају Сава и Душан јесмо ли их достојни и остављају нам као аманет слогу. Приноси све на жртвеник отачаства. Ми смо вјерни цару свом, а он хоће да његове вјерне слуге имају што свога блага. Пенати и Лари мили су сваком Роду и за њи радо лију крв. Јер срамно је само живити,

а изгубити оно зашто живимо. Бог сам хоће разна племена људи и њему су једнаки сви. Али затвор би био свијет, кад би ланцем лили у прси братску љубав. Људима је најслађа слобода духа; у њој је сладак зној а без ње је живот горак. „Та Ѳрону даѥ сяйность, рабомъ покой“.

Двије године доцније, 1821, изишао је „Гласъ Арфе Шишатовачке“, у коме је он пјевао „младымъ Сербљима“, да сије добро сјеме у њихова нежна срца. „У теби гледимъ, Сербска о юности, младъ народъ Сербскій“, и она му је жељена њива, по којој ће сијати чисто сјеменье доброг, красног, истиног.

Народъ ће с' родит' изъ
Васъ Сербскій. Може постати народъ младъ
Каквимъ самъ оће, кад' надъ њиме
Щедаръ и праведанъ скиптаръ влада.
И повѣрепя къ собственным' силама
Оклопъ на груди носи.

Ко оставља сам себе, тај данас није достојан туђе помоћи. Много може храбар народ, јер му се чини да може (према Вергилијевом: possunt, quia posse videntur). Познајте најприје оно, по чему је Србин Србином; то је језик и вјера, свети обичај очева. И наглашава при том: „Стара безъ основа зла ѥ новость“. Наука даје моћ и због тога је потребна. Доводи у сугласност срце и ум и присвоји роду дарове Муза. Свак нека узме мету према својим силама (Хорачева мисао: **sumite materiam vestris aequam viribus**) и нека ради за њу предано. Према Епиктету вели и он: „Претерпи, уздержисе!“ као увод у мудрост. Вјечна Премудрост управља свијетом и њезина је љубав „къ тварма дыханія“ велика; она сваком добру даје вријеме а људи су вјесници и носиоци тога. Ако се временом знаду користити, онда чине по божијој вољи. Тешко ономе коме је нерадиност слатка. На путу слави има много препрека, али то нека не препада никога: борбом се ствара човјек. Много човјек има у себи тајних врагова и док се тужи на стране несрећним га чине његови. Најприје, с тога, ваља побиједити те, па ће са странима ићи лакше. Најтежа је побједа над самим собом; вољу подвргни под јарам ума и не дај да расту

са силама твојим ти тајни врази. И излишност жеље срежи равно силама, па ће ти душа бити мирна. Затвори своје биће у прси и огради их мудрошћу, па ћеш бити зле среће. И у ланцу биједе блажен је онај, коме је савјест потпуно мирна. Из рана се научи претпостављати дужност жељама својим, научи се подносити судбу и лишити се свега, кад то иште добродјетељ. Једном не, али је све могуће свима.

На Васъ погледа младежи цѣлый свѣтъ!
Одъ Васъ чека то Неманье тиха сѣнь!

Ове пјесме, са чисто моралним савјетима каквога Псеудо Катона, у духу и традицији Доситеја Обрадовића, у којима по некад (нарочито у првој) има много неповезаности и логичких скокова, са потпуним отсуством сваког поетичког елемента, учиниле су у своје доба силан утисак. Копитар му честита на Гласу Народољупца,[1] нарочито због идеја, које су у њему, а на *Глас Харфе Шишатовачке* јави се сила поздрава. Најприје се огласи у додатку 4. броју „Новина Сербски“ 1821. Ненад Ребић (Петар Матић) са одом: „Младеж Арфи Шишатовачкој“:

„Да сладка гласа! да струна согласни!
Што чујем данас, о срећна и у злу!
Та ледна б' срца, та марморна
Ребра, пробила сладошћу пѣсна Т'
О Пѣвче!

У 5. броју Милош Светић: „Одзив младога Српског духа на Глас Арфе Шишатовачке“, гдје вели да је младежи слађи пјевачев дар, него росне капље крину и ружици, нити пчеле купе жељније цвјетни нектар, него што они

[1] 27. Maja 1819. пише му Копитар: „Empfangen Sie meine Gratulation zu Ihrem *vortrefflichen* „Народолюбацъ“. Hoc opus, hoc studium parvi properemus et ampli, si patriae volumus, si nobis vivere cari, — sagt, glaub' ich Horaz, Ваш Флаккъ. Dieser Gegenstand von verschiedenen Seiten in verschiedenen Manieren in Prosa und Versen ausgeführt, ist eigentlich was den Serben, ni fallor, itzt am meisten Noth thut. Wie wär' es, wenn Sie für den Забавник 1820. einen serbischen Hercules hac de re auf dem Scheidewege bearbeiteten? Oder einen Serbier, wie er seyn soll, in einem kleinen Roman darstellten“. (Нов. писъма, стр. 800.).

сисају пресладко млијеко науке дара његовог. У 9. броју долази Б. Божидаревић са одом „Вѣнац на одзив гласа Арфе Шишатовачке“, гдје се више слави Милош Светић; у 12. броју Наун Јелић са својим „Одзивом“:

Тебе ћу сав
У светом восхишчен'ю премило
Славити, слушат' Тебе и любити
Чисто, пламено: то ће мени свети
Мой завѣт бити, коим ћу се
Поити, висит', в' ком рад изданут!

У 17. броју има и похвална примједба уредника Новина Д. Давидовића: „Ясность, танкость и народность, а при томъ и правила мудрости, изложена у гласу томъ, и отеческа опоминанїя, преизредно изречене, таква су, да їй не бы могао само онай признати, кои є глувъ, и къ свему, што є красно, и добро, нечувственъ. Шта неучини единый Гласъ Арфе Шишатовачке одъ Србаля? Тек' што зазвони, и тек' што се поста нашъ, пѣвавшїй узъ ту арфу, жице нѣне додирну, а толика срца млады, и учећи се Србаля, заиграше, и заиѣваше Роду! Толико є дѣйство єдиногъ мужа“!“ (стр. 6—7). У 93. броју излази „Сонет Арфи Шишатовачкой“ од Јевте Поповића а други у 7. броју 1822. Те исте године написан је и један „Ехо Харфе Шишатовачке“, који је штампан тек 1834. и поново 1892.[1] У њему се неки непознати писац жестоко окомио на Вука, па и на Мушицкога, што се поводи за њим.

Слепачке гѕсле Орфей зарь
Лира да бѕдѕ? Дромболѧ Хайдена
Созданѣ не поправи. . .

— — — — — —

Младежь се отрова србска ѿ ѧда
Шишатовачка то сведочи
Єво прилогъ ѕдно слѣдствіе.
Ѯ камень ту Арфѕ несогласнѕ безъ
Основа дає ѕдовите гласе.
Стрѕне вежте за репъ дичній,
Съ нима кѕси нежелъ вашъ Манастырь.

[1] Најприје непотпуно у *Љѣтопису*, св. 36, 1834. и поново у „Споменику Српске Крал. Академије“, XIX. стр. 59—60.

1828. је Јован Томић поновио идеје Лукијанове у пјесми: „Цвѣтъ добродѣтели Єго Высокопреосвященства Г. Лукіана Мушицкогъ“. Те исте године се у „Лѣтописи“-ма јавља и М. Светић а 1829. у традицији тој, (као одговор на једну нову Лукијанову пјесму три оде као „Отзивъ къ чувствованіемъ пѣвца Арфи Шишатовачкія на ново лѣто 1829.“ од Павла Стаматовића, Филипа Пејића и Ј. Живановића.

Сам Лукијан писао је М. Светићу 23. Фебр. 1823.: „Глас арфе треба да се косне цѣле народне юности. — Име — народна юност — треба да постане важно понятіе, достойно вниманія“.[2]

Једино суд Вуков о језику *Гласа Народољупца* био је опорији, него остали и Мушицки је, увидивши оправданост његових замјерака касније поправио многе од својих цогрјешака, написавши *пръвый* мјесто *пєрвый; мачъ*, мј. *мечъ; Рашњ* мј. *Рашчь;* мјесто *въ у* и сличне и исправивши још некоје погрјешке у смислу и тексту, тако да се друга редакција пјесме (данас у првој књизи *Стихотвореніја)* прилично разликује од прве.[2]

Та морална и дидактична разматрања преноси Мушицки и у прошлост и пјевајући оду „на Видовъ данъ“, он јој истиче као мото ријечи **meminisse juvabit**, казујући већ тим и циљ пјесме. Изложивши по народној традицији ток обједе и боја, он им даје извјесно морално тумачење хтијући да објасни и оправда погрјешке тога дана. Али тежиште пјесме, морално наравоученије из ње, казано је у задњој строфи:

Та Милошы бы, лажь да не сплете Вукъ,
Скиптръ задержали несрећне Сербіе.
Баръ поздно, Серби, учтес' цѣнит'
Нравствене Милоше. Лажь дознават'.

Исту идеју изрекао је он касније, иза три године, 1820, и у једној словенској оди: „Ѻправда́нїе погр҃шки кнѧзѧ Ла́зарѧ“.

---

[1] Сербске Лѣтописи, св. 18, 1829, стр. 164.

[2] Детаљно говори о том Пера II. Ђорђевић, издајући Вукову оцјену у „Бранкову Колу“ 1897, стр. 1238—1240.

Али све то, што је он давао, сви ти савјети, поуке и рефлексије далеко су од тога да буду поезијом. У њима прије свега, све да су ти погледи оригинални и духовити, нема ничег ни дубљег ни посреднијег од онога, што се већ налази у Доситеја; у њима, даље, нема духовитости и свјежине. Једино, што им је знатна одлика, то је убједљивост осјећања и његова интензивност, наравно у оном роду каква је и у Клопштока. Он је био као такав користан и рад његов није излишан, нарочито не у оно доба, у којем је истицан. Лукијан је, истина, без духа, који има јачу стваралачку моћ, који даје далеке и нове идеје, без духа који отвара нове перспективе, али је свјестан своје дужности активног учешћа у животу и има симпатичне одлике човјека, који се залаже за добру ствар. Потпуно у духу свих пјесника те школе, свих без изузетка, он је од оних књижевника, који живе само у својој генерацији за онолико, за колико су за своје доба везани акутношћу разних покрета и појава и личним додиром.

Него треба знати, да један велик дио оних мисли, оних покретних момената, за пјесме његове нијесу потјецали директно из њега, из његова бића, из унутрашње потребе његове, него су бивали изазивани неким случајевима, разним згодама. Од 50 пјесама у првој књизи његових *Стихотворенија* 34 су пригодне, а у другој од 66 има их 55. Већ ти бројеви довољни су да нам покажу, како је Мушицки био без дубљих пјесничких елемената, без пјесничке инвенције, управо без пјесничкога темперамента. Осим тога идеје за пјесме о миру, послије великих Наполеонових ратова, дао му је Копитар,[1] Да-

[1] Вук му пише 28. Нов. 1816: „Деде іошт' ово до новога лѣта (кад сте гусле тако удесили) начините оне двіе оде (Србски и Славенски) на миръ за кое вам' е Г. Копытаръ писао; али немоїте хулити на Бонапарту: зашто садъ ніе то никаква храброст нити майсторія (каже Г. Копытаръ)". (Гласник, св. 75, стр. 256.) А Лукијан је одговорио: „Каква бы нам' радость была, кад' не бы казали, шта 'смо бореніемъ нашимъ добыли, съ каквымъ 'смо се дьаволомъ борили, и да тай сад' служи за лекцію Олимпа бвйнымъ врагомъ. Ни 'сам 'га ни хуліо, али кад 'самь добыо прилику, да 'га мало прочешлямъ, ни 'сам 'га могао ωставити. (В. Пр. II, стр. 125).

видовић га је потакао на писање епиграма, Вукова и Гершићева писма давала су му повод многим пјесмама. Тако је пјевао Димитрију Фрушићу 1816. једну оду, која није ништа друго него једно писмо, обично, свакодневно писмо, у ком га зове на ручак на дан св. Димитрија:

Давідовићь, милыи ти именякъ, нека части
Другове, раскошноі там' у Віенни,
Говеђиномъ по моди, шатовомъ, паштетомъ и срномъ:
Копытара, Сербльима друга,
Живковића и Гагића, Нешића, крылата Вука.
Тако великограђани могу!
Ручакъ нашъ нека зачини коло убавы дѣва,
Какво Віенницы видѣли нису.
А на поутарю да пишемо нашему Вуку;
Явимо, зашто ћутасмо досадъ.

Сличних пјесама има он више: Вуку (27. Окт. 1816), Копитару (8. Септ. 1816), Андреју Волшому (1809), Магарашевићу (6. Окт. 1817), Вуку (18. Окт. 1817), Г. Гершићу (11. Дец. 1818); у свима њима садржај је пјесама обичан: неки одговор, али одговор, који би био и згоднији и јаснији, да је написан као писмо.

Како је Мушицки, и осим тога, у много прилика имао исто, не сасвим чисто схватање суштине поезије као и Хорације видило се већ и по оном, што је он одама тражио новчане помоћи и обећавао дарователима захвалност са писањем похвалних пјесама, које ће им очувати име у роду. Једном је приликом молио Вука, да му неки Марко Дрвар поклони златни архимандритски крст, а он ће му за то испјевати оду. А Госпођи Маци Тирки управио је у једној оди неколико врло ласкавих ријечи за то, што јој је муж (осигуравши се трговачки) зајмио Вуку 3000 форинти за издање *Рјечника!*

Него, ипак, и ако је он у поезију уносио много личнога и материјалнога култа, он није никад желио, да је ниско спусти. Напротив; он је, као и Клопшток, и Державин и сви писци те школе, спрам ње имао једно дубоко поштовање, једно поштовање, какво се само спрам узвишених ствари осјећа, па је тоном и читавим радом својим настојао да својој пјесми и пјесми у опште створи висок углед. Јер он је желио да остави у роду ствари, које ће бити тврђе од метала и живити док је српског

племена под јарким сунцем. И том жељом, па положајем својим и културом својом, он је доиста и успјео, да је српска пјесма добила особит углед и да се поезијом бавило све, што је онда било људи од значаја код нас.

Занимљиво је, да је Мушицки за неке своје оде спремао планове, написане прозом, по којима ће их разрадити. Такав је један примјер овај:

„Ода къ юношамъ Сербскимъ, полнымъ высокихъ дарованій, возбудителная (Protepticon) да употребятъ своя дарованія да не воздыхаютъ позднѣе (всѣе!) о пропадшемъ времени. Не бывшѣ Менторѣ кто бы изъ кремене персей искры извлеклъ.

Форма Оды:

Ѳ ты который — — —
Ѳ ты который — — — ты
Который — — — — — стан'те,
Ѳстав'те малая". (Стихотворенія, IV, стр. 183).

А шаљући неке оде проф. Магарашевићу вели му, да их није прочитао два пута, него их је написао онако „како су ми изъ прсію истекли. Болѣ бы учиніо да нисамь нагло радіо, ал' нисамь се могао задержати". И нешто даље: „Видите, како я откровенно, безъ предосторожности, безъ задержанія мою децу, како се роде, іош неумывену *пріятелѣмъ показуемъ*".[1] То је само са задњом реченицом тачно. Јер је Мушицки био иначе веома пажљив и у његовим рукописима виде се трагови чешћег читања, исправљања и допуњавања. Та он је сам рекао истоме лицу: „Поета свое гвоздье куе, и кад' оладни" (ibid. стр. 299.).

Епиграм и сатира развијали су се готово упоредо са одама и били су редовно његовани у исто доба. И Хорац сам је, као што се зна, писао и оде и сатире. Епиграме је писао и Ломоносов у Руса и Клопшток у Нијемаца од пјесника ове школе; а Гете и Шилер својим *Ксенијама* увели су их у књижевну моду, и ако је

[1] Голубица, 1842, стр. 298.

још прије њих Фридрих Логау показао у њима ванредно много окретности и духа.

Епиграми Лукијана Мушицкога више су филолошки, него књижевни, више општи, него лични. Он их је писао под псеудонимом *Лазар Милобратић* и штампавао у Давидовићевим Новинама. „Све те надписе“, пише он Вуку „приписати морам Давидовићеву пришествију у Шишатовац“. Разговори с њим давали су му повод за те ситне примједбе и досјетке. Епиграме своје он је послао Вуку у Беч и дозволио му је, да изостави из њих све оно, што би му се учинило незгодно или неоправдано против њега, рачунајући ипак, да ће Вук бити толерантан спрам туђег мишљења. А то тим прије, јер су они имали да помогну Вукова настојања. Мушицки је много уживао у њима и држао их је за необично страшне, ужасне за противнике његове: „Нек им се задркћу срца! Нек из мог паденија мени паметник устане, који ће се ругати злоби гонитеља мои“. И вели за њих, „да ће на цјело младо књижество наше втеченије имати, да ће старијим писатељима дати предмете к размишљенију на једну и више година, а младим Србима представити цјељ на цјељ живот“.[1]

И Вук и Копитар хвалили су ове епиграме.[2] „Епиграме ваше врло намъ се допадаю, и драго намъ е да и се сећате“, пише му једном Вук. (Гласник, св. 75, стр. 277.). А Копитару је писао једном приликом: „Зашто не кажете Лазару Милобратићу, да нико не истискује словце *е* из Српски ријечи, него га он оће на силу да уметне? И још би се којешта њему могло казати, *али је добро кад је и тако*“. (Вукова преписка, I, стр. 183.)

Епиграма има у Лукијана четири књиге: у првој 49, у другој 41, у трећој 56 а у четвртој 35. Већина их је, као што смо видјели, писана са циљом за реформу алфабета и само мали један дио има нешто књижевних

---

[1] Вук. Пр. II, стр. 280.

[2] 28. Нов. 1816. пише му Вук: „Послаћемо вам и Марціала, али да га на Србскій езыкъ преводите, а не на Славено Србскій (или да речем на Србославенскій). Учите вы вашъ наковань и наше домаће гвождье ковати а не све Англійско и Мисирско“. (Гласник, св. 75, стр. 257.)

момената. И ту се претресају питања већ одавно уобичајена у литератури те врсте: о ученој краљи, о младом пјеснику, о критици, о тврдици (ово је најуспјелији), о меценатству, о нашим лошим књижевничким приликама. По неки од тих „надписа“, како их он зове, нису ништа друго него кратки савјети, поуке, оно, што је Лукијан у свакој прилици радо давао.

Шта се от человеческе намѣре яке отело?
Ваш є, юноши, вѣк садашньій. Зидайте ту!
К дѣлу ѣ' спомоћнике рађати народ' и време.
Дижите труд на труд! сдружите с дужностма цѣл!
Прав'те живота план! Та данашње људске из славе
Вѣчно трае тек то, цѣни што по смрти Род.

Оно, што је за епиграме и натписе битно и главно: краткоћа, јасноћа, духовитост, добра поента, све то недостаје Лукијану. Његови епиграми су без духа, без бистрине, обичне и врло слабе ствари, овакве врсте:

К младом Поети.
Шева сынчићу свом говораше: „Јошт ми не лети!“
Младый о пѣвче, то прими за науку ты.

Један једини епиграм његов има који има нешто срећнију поенту за разлику од других знатно слабијих. То је овај *тврдици Нинку*:

„Шта ј' то меценат? меценатство?“ Пыташ ме Нинко.
Тако т' покоя твог, ніе то за твоїй ум!“

Лукијан Мушицки написао је и три еклоге: „на смерть“ Василија Петровића; на имен дан Стевана Стратимировића 1802. год. и „на преждевременную смрть“ Петра Мушкатировића. У њима не треба тражити ни дубљег утјецаја ни нарочите везе са еклогама Теокритовим и Вергилијевим. Оне јесу у тој традицији, писане су по оном начину, али им је и тон и циљ нешто друкчији него тамо. Ово су обичне просте пјесме у похвалу, панегирици, без пастирске идиличности и тежње за њом, онакве као и еклоге Катанчићеве или оне са провидном хвалом императору од Вергилија. Именом *Дафнис* означавају сви особу, коју хвале и у свих су пастири пуни одушевљених химна за оног, коме је еклога одређена. У Мушицкога они чак пјевају и химну Стратимировићу! Једино еклога Василију Петровићу и лицима и због

и излагањем садржаја долази нешто ближе еклогама класичних пјесника.

*

Лукијан је осим ствари, које смо прије споменули, превео и неколико других. Најинтересантнији је свакако превод Давидових псалама, „ѿды доухо́внїѧ“, у Хорачевом метру: „псалми свѧщеннагѡ лы́рїка преложенни въ размѣ́ръ Хорацїевъ“, из 1822. године, због кога је био нападнут од митрополита. Он је превео псалме 1., 3., 7., 14., (у Даничићевом преводу 15.) 82., (Дан. 81) и 130. (Дан. 131.). И ако по неки изрази тога превода опомињу на изразе из словенског црквеног пријевода, често и читаве реченице, као: код Мушицкога: пра́хѕ ѽнѝ подо́бни сѕ́ть, ѥ́го́ж' вѣ́тръ ѿ лица̀ земли возмета́етъ, а у слов. пријеводу: но ꙗ̑ко пра́хъ, его́же возмета́етъ вѣ́тръ ѿ лица̀ земли (псалам I 4); Мушицки: Го́споди! что́ сѧ умно́жиша мнѣ стѕжа́ющи'? у слов. пријеводу: Гд̑и, что́ сѧ оу̑мно́жиша стѕжа́ющїи ми́. (Псалам III 1) и много других, ипак се да̑ понекад видјети, да је Мушицки у слогу и изразу — често, али не увијек ради стиха — био и нешто слободнији. По црквеном словенском преводу му је нарочито израђен прецјев трећега псалма.

За упоређивање износим овај пријевод и прецјев псалма четрнаестог:

Мушицки:

Кого̀ въ жили́ще, Го́споди, прѝмеши?
Ѝл' кто̀ вселѝтсѧ въ го́рѕ свѧты́ю ти?
Твора́ѝ добро̀, ходя́ѝ беззло́бенъ,
Ѝстинѕ въ се́рдцѣ сво́емъ глаго́лаѝ;

Нижѐ ѧ̀зы́комъ бли́жнягѡ сѝ, нижѐ
Вреда́ѝ дѣла́ми; зло̀ наврещѝ не ско́ръ.
Предъ ни́мже ѥ̑сть презрѣ́нъ лѕка́вый,
Бо́га боя́йсѧ же чти́мь быва́етъ.

Кто клѧтви, тве́рдѡ бли́жнемѕ данны, не ѿме́щетъ; въ ли́хвѕ кто̀ не дадѐ сребра̀;
Ни́ж' мздꙑ прїѧ́ проти́в неви́нна.
Въ вѣ́къ неподви́жится, та̑ творя́щїй!

Црквено-словенски пријевод

1 Гд҃и, кто̀ ѡ҆бита́етъ въ жили́щи твое́мъ; и҆лѝ кто вселѝтсѧ во свѧтѹ́ю го́рꙋ твою̀;

2 Ходя́й непоро́ченъ и дѣ́лаѧй пра́вдꙋ, глаго́лаѧй и҆́стинꙋ въ се́рдцѣ свое́мъ.

3 И҆́же не оу҆́лстѝ ѧ҆зы́комъ свои́мъ, и҆ не сотворѝ и҆скреннемꙋ своемꙋ зла̀ и҆ поноше́нїе не прїѧ́тъ на бли́жнїѧ своѧ.

4 Оу҆ничиже́нъ е҆́сть предъ ни́мъ лꙋка́внꙋѧй, боѧ́щыѧжесѧ Гд҃а сла́витъ: клены́йсѧ и҆скреннемꙋ своемꙋ, и҆ не ѡ҆мета́ѧсѧ.

5 Сребра̀ своего̀ не дадѐ въ лихвꙋ и҆ мздꙑ̀ на непови́нныхъ не прїѧ́тъ, творя́й сїѧ не подви́житсѧ во вѣ́къ.

Види се, да је радио по црквеном пријеводу. Било му је овога пута више стало до добрих метричких облика, него до новине и израђености самих псалама. Слободе пријевода не иду за бољим схватањем и излагањем текста, него за што већом прецизношћу стиха.

У њемачким пријеводима својих ода био је више дослован, него у пријеводу химне цару Фердинанду. Та ѿтечественно-наро́дна҃ѧ пѣ́снь преведена је од њега пред крај живота, 1835. год., славенски и српски, in die serbische (illyrische) Sprache. Овај је пријевод слободан и држи се само садржаја, као што се види у овом примјеру:

Gott! erhalte unsern Kaiser
Unsern Kaiser Ferdinand!
Reich, o Herr! dem guten Kaiser
Deine starke Vaterhand!
Wie ein zweiter Vater schalte
Er an Deiner Statt in Land!

Да́й, ѡ҆ Бо́же. да живе́тъ намъ
Ца́рь и҆ кра́ль нашъ, Фе́рдїна́ндъ!
Твоѐ҃ѧ десни́ци кр҃ѣпки
Дай рꙁцѣ̀ царе́вой мо́щь!
Да, Тебѐ здѣ̀ представлѧ҃ѧ,
Онъ влад҃ѣетъ как' ѿте́цъ!

Дай, о Боже, да намъ живи
Царъ и краль нашъ Фердинандъ!
Даруй руцы добра Цара
Твоє крѣпке руке моћь!
Некъ надъ нама као отацъ,
Мѣсто Тебе, влада Опъ.

Ово „цар и краљ“, за аустријско der Kaiser, биће ваљда његов намјерни уметак.

Још 1815. године Мушицки је превео и сасвим приредио за штампу Псеудо Катонове сентенце: „Премѕдрагѡ Катóна нравоѕчи́телніи Стíси“, одредивши да их штампа у Будиму. Преводио их је већином на путу у Нови Сад, Карловце и Митровицу![1] Са једне је стране требао да буде латински текст, а са друге славенски пријевод. Али, из непознатих нам разлога, пријевод тај све до 1844. године остаде нештампан. Овај низ поучних сентенција, који се приписивао познатом моралисти Катону, настао је у царско доба и био је у Средњем Вијеку једно од најпопуларнијих дјела, школска књига, из које су дјеца имала да добију прве и основне појмове о моралу, о дужностима, о раду. И та велика важност, која им се приписивала у Средњем Вијеку трајала је све до XVIII. стољећа. И у нашој књижевности од XV. стољећа овамо имамо шест пријевода:[2] један из 1468. са отока Крка, пријевод Марка Марулића, Марина Бурешића и четврти од неког анонимног писца из 1763. „Premudrago Katona ćudoredni nauci“, издани за тим од Маријана Рајића у Будиму 1825. и од неког И. А. Б. у „Zori Dalmatinskoj“ III. Трагова Катонових сентенција има и у „Причицама“ Николе Димитровића у неколико случајева.

Веома је карактеристично за Мушицкога, да је и он спремио пријевод ових моралних и поучних дистиха о дужностима, о раду и владању, упућених, како је писац мислио свом сину и осталом млађем нараштају. Карактеристично је, јер нам казује како је Мушицки држао за потребно да те савјете чује и наш свијет и како је он, у опште, полагао на важност оваке поуке. Само нам је

[1] Вук. Пр. II, стр. 348.

[2] Dr. Franjo Maixner: Prievodi t. z. „disticha moralia Catonis“ u hrvatskoj literaturi, Rad LXXIV.

чудно, како се то могло догодити, да их он није издао. Осим ако нису том биле узрок његове материјалне неприлике.

Пријевод овај није, како се од Мушицкога могло надати, сасвим добар.[1] Има прилично много израза и понеких мјеста, која су се дала боље и тачније превести. Тако у I 6 израз *nocere* он је превео *вредѝти*' у значењу *увриједити*, према руском. У I 7 он је превео **constans et lenis esto**: постóѧннымъ ѝл' бѫ́ди ты мѧ́гкимъ, гдје то искључивање, мјесто споја, нема смисла. У истом стиху он је превео ову латинску реченицу: **Temporibus mores sapiens sine crimine mutat**: „мѫ́дрый бо всѧ́къ времены премѣнѧ́етъ безгрѣ́шнѣ ѡбѝчай", што ја не држим тачним. *Mores* овдје прије значи: вољу, нарав, ћуд, него обичај. У I 10 ријеч **verbosus** преводи ѧ̑зы́комъ богáтъ. То описивање није било потребно, кад ми за појам означен ријечју *verbosus* имало више ријечи међу њим, чак и славеносрпску: благоглагољив. У I 13 превод је буквално тачан па нејасан: **Rara fides ideo est, quia multi multa loquuntur**: „Рѣ́дка е̑сть вѣ́рность за то, что̀ мно̄гаѧ мно́зи глаго́лютъ"; али ту није говор о *вјерности*, него о *вјеровашности*. У I 18 он је израз **cum fueris felix** превео слободније „ѧ̑ще ти днїе́ щастли́ви текѫ́тъ". У I 23 у стиху: **Si tibi pro meritis** *nemo* **respondet amicus**: „ѧ̑ще заслѫ́гамъ твóимъ не соотвѣ́тствѫетъ твóй ти прїѧ́тель он је ово *твој* сам додао. У I 36 стих **Litem inferre cave, cum quo tibi gratia iuncta est** превео је у првом дијелу буквално, држећи се исте фразе: рáспрю блюди́сь' нанести, што у нас не значи ништа. У II 3 **amittere** *изгубити* превео је са погѫби́ти; у II 5 стих: **Dandum etenim est aliquid, dum tempus postulat aut res**, што значи: „Треба нешто дати, док то тражи вријеме или ствар", Мушицки је нетачно превео: „ѝбо, е̑гдà велѝтъ чáсъ, вѣ̀щь ли, врѣ̀дно щади́ти". У II 19 ријечи: **simul et vitare memento crimen avaritiae** Мушицки је раширио: и̑ тáк' ѡгребáтисѧ пóмни

[1] Латински текст цитирам по изданьу: **Catonis philosophie Liber, post. Los. Scaligerum vulgo dictus: Dionysii Catonis disticha de moribus ad filium. Recensuit: Ferdinandus Hauthal. Berolini MDCCCLXIX (1869).**

по́длы жа́жды сребра̀, гдје је ѿгреба́тисѧ узео у значењу *клонити се, избјегавати*. У II 24 у стиху: Rebus in adversis animum submittere noli, spem retine; spes una hominem nec morte reliquit, који значи: „немој у несрећи клонути духом, надај се; једина нада не оставља човјека ни смрћу“, превео је Лукијан у првој половини тачно, док друга потпуно не одговара тексту: „и̑бо власа̀та челóмъ за тѣ́мъ же прили́ка плѣши́ва“. У другој књизи остао је непреведен стих 26. У III 3 ријеч ѿгреба́тисѧ превео је у значењу cavere: чувати се; у III 18 ријечи dum vis urbanus haberi (док хоћеш да те држе за углађена) превео је Лукијан: жела́ѧ вѣ́жливымъ бы́ти. У IV 3 није довољно јасно изражена мисао: Cum sis incautus, nec rem ratione gubernes овим ријечима превода: „ни на что́же внима́тельнъ, глѣ́пѡ же пра́вѧ дѣла́ми“. У IV 5 стих: Aeger dives habet numos, se non habet ipsum (Болестан богаташ има новаца, али нема себе сама) Мушицки није изразио као што треба: „Пѣ́нѧзей бо́лный бога́тъ и̑мѣ́етъ, не по́лзѹѧсѧ и̑ми“. У IV 14 nocens му, према руском значи: *вредан!* У IV 23 стих: Propaganda etenim rerum doctrina bonarum (треба да се шири наука добрих ствари) он је превео: Бы́ти покрови́телемъ до́брымъ на́ѕкамъ досто́итъ. IV 33 није сасвим тачан почетак: Quod potes, id tempta (што можеш то покушај) предпріе́мли возмо́жное. Исто је тако нетачан и IV 35: „ако изгубиш имање, не мори се бригом, него се више весели, ако ти се догодило да га имаш. (sed gaude potius, tibi si contingit habere), Лукијан преводи: па́че же возра́дѹйсѧ, что̀ не и̑мѣ́ти слѹ́чи́сѧ. IV 40 он castiga преводи са и̑справля́й.

Оволике, више упадљиве, омашке не би нам биле толико необичне код кога другога писца, али код Лукијана, који је латински и много знао и много читао, и био у пријеводима дослован и пажљив, то је одиста необично. А необично је тим више, што пријевод није из млађих дана и што није несрећен, него управо готов за штампу. Једино бих га, у неколико, могао објашњавати тако, да се је, по негдје, због метричких разлога морао да проширује или сужује текст и прави извјесна отступања.

(Свршиће се.)

ОЧЕВА СМРТ

од

БОЖА ЛОВРИЋА

I.

Јанко Недић је лежао на канапеу, премишљајући, како би чим прије дошао до веће своте новаца. Оцу је већ по трећи пут писао, ал старац, рек би да се на њега срди, те ни на посљедње очајно писмо није му одговорио ни ријечи. А и право има, ево већ је седам година, да је на свеучилишту, а још није готов ни с првим државним испитом. Његови су другови већ намјештени, доктори су, неки се и оженише, а он Богу краде дане, карта се и срамотно се задужује, а једина му је брига, да буде елегантно обучен као пријатељ му Драган племенити Ковић. Њих је двојицу сотона саставио и нема сумње буду ли и унапред друговали и скупа становали — да их чека врло кукавна будућност.

Таковим се мислима забављао Недић, кад три пут редом одјекну електрично звонце.

— Да није Мици!

Скочи и потрчи на врата. Мици уђе пруживши му руку.

— Чудиш се, да сам дошла раније нег обично. Добро је, да сам те пробудила, јер и тако спаваш читав дан.

— Молим те, не говори лудости. Прије по сата одложих књигу и пружих се на канапеу, да се малко одморим.

— Сиромах! А: гдје си ноћас био?

— Код куће.

— Не лажи!

— Опет си све новце изгубио.

— Тај је Ковић права бабетина.

Мици је у то сјела на канапе, а до ње Јанко. Он се загледа у њезине модре очи и обухвативши је око струка притегне је себи, цјеливајући је дуго и страсно.

— Остави данас — бранила се Мици.

— А зашто?

Она му се осмијехну и стидно сакри лице у његово раме, а у исти час врхом му ципеле дотакну ногу.

— Хоћеш, да ме дражиш, а?

Мици придигну окрајак сукње, да му покаже нове прозирне чарапе. Недић јој руком прође преко ноге.

— Свилене!

— Свиђају ти се? *Он* ми је јутрос послао дванаест пари — рече Мици нагласивши ријеч „он“.

— Пише ли, када ће доћи?

— По своју прилици будуће седмице. Ал још сам нешто примила.

Из кожне торбице извади сребром оковани буђелар и отворивши га искрену на стол читав грумен златника од двадесет круна.

— Није то све — и из другог дијела кесице извуче куп смотаних стотинарака.

— Колико их је — радовала се пљешћући рукама. Одмах ћу купити нови велики муф и крзно од хермелина. Ал прије их мораш видјети; нећу да се љутим као прошле зиме с оним црним муфом, што ти се није свиђао. Наручила сам и нову оправу од црне свиле. Јеси ли задовољан? Него знаш шта, ако ти треба новаца, узми колико год хоћеш.

— Али, Мици!

— Не буди луд, врати ћеш ми, али прије мораш ми дати поштену ријеч, да нећеш више играти.

Она му турну у џепаг двије стотинарке. Недић се неко вријеме бранио, а напокон је пристао уз увјет, да ће јој вратити новце с каматом.

— Не, радије малени дар.

— Добро, како желиш.

У то поновно трипут редом одјекну електрично звонце.

— Биће Ковић; увијек заборавља понијети кључ. Готово му не бих ни отворио; нек се научи реду.

— Хајде, хајде за данас можеш, и онако сам мајци обећала, да ћу се брзо вратити.

Кад је Ковић с Јанком ушао, у тами није опазио, да на канапеу сједи Мици и рекавши неколико простачких псовака на свом материнском језику, настави њемачки опонашајући Жидова:

— Самуел је рекао, да не да више новаца. Шта ћемо сад?

Мици кашљуцну.

Ковић се тргну и упита:

— Зар нисмо сами?

Мици прасну у смијех и Ковић је по гласу препозна:

— А ви сте, Фогел!

Она му пружи руку, а дотле Јанко закрену електрично свијетло.

— Боји се таме! — нашали се Ковић.

— А сад ћу Вас оставити — рече Мици намјештајући шешир и гледајући се у зрцало. Кад је удјенула игле и спустила копрену, замоли Јанка, да јој придржи огртач.

— Хоћеш ли, да те малко испратим?

— Не треба, данас ћу се возити кочијом.

— А до врата? — упита Ковић.

— До врата може.

— А смијем ли и ја?

— Даћу ја Вама.

II.

Исте вечери, послије опере пријатељи се одвезоше автомобилом у кабарет.

— Морамо се свакако дочепати веће своте новаца, да покушамо срећу у „Монте Карлу“ — говорио је племенити Ковић, приносећи к устима чашу вина и очијукајући с госпођом, што је сједила vis-à-vis њима.

— Требало би најмање 3000 круна.

— Било би доста и двије, ал ако нас срећа послужи, мораће цуре с нама у Далмацију; доста је, да нас у Задру виде, у Сплит не ћемо ради родитељâ.

С другог стола струјио је мирис парфема, чим је лепезом кренула непозната госпођа, што је носила велике минђуше од сафира, с вјенчићем бриљаната.

Биће трке по граду, кад угледају Мицу и твоју Олгу — говорио је Јанко, загледавши се у руку и прстење госпођино. Сваки дан ће мијењати тоалете и добро ћемо им препоручити, да на шетњи високо придигну сукње, да се момци барем насладују, гледајући им ципеле и прозирне чарапе.

Непозната се госпођа сагну, да поправна руб сукње, а пријатељима неста дах, усред деколтеа.

— А тек у казалишту, кад их у ложи угледају у деколтеу и великим шеширима, а нас двојицу у смокингу с моноклом на оку. Биће пазара!

— С цурама ћемо се разговарати само француски и енглески.

— Побјесниће, велим ти.

— А конобару, који нас буде на обједу служио, сваки пут једну круну напојнице.

Пријатељи се куцнуше и искапише чаше. Неко је на виолини уз пратњу клавира гудио страсни и сентиментални бечки валцер, а поред њихова стола сјеле су двије лијепе даме без пратње. Дамама се пријатељи осмијехнуше као познатим знаницама.

— Хоћемо ли их позвати.

— Отићи ће сав новац.

— Мани се, једанпут се живи.

Виолина је цвилила све страсније и сентименталније, а на позорници у полак гола заплеса балетеса Нинон. Јанко не могућ одолити напасти, намигну конобару:

— Једну боцу шампањца — тајинствено му шапну.

— Коцка је бачена — устајући рече Ковић и приступивши дамама, позва их на чашу вина.

III.

Сутрадан се Недић раним јутром враћао кући, мамуран од вина и непроспаване љубавне ноћи. Ишао је пјешке под жљебовима кућâ, да мање покисне и све му

се главом мотао онај мотив валцера из кабарета. Сипила ледена, игличаста киша, а тмурно је пепељасто небо некако сузило и снирило, спуштајући се све ниже и ниже на земљу попут покрова. Поред тротоара у дугом реду бијаху поредане кочије, а непомични коњи, спуштене главе, мрзовољно чекаху на први ударац бича. Јанко је непрестано сусретао раднике, што се журили на посао и гњушање и пријекор стиснули му срце, што се тек сад кући враћа, да проспава читав дан. Мјесто да учи и оцу угоди, он се опија, трошећи новац као да су га његови родитељи крађом стекли. Доста је било пустоловина, треба се средити и започети нови живот и зато ће најбоље бити, да остави Ковића. А онда чему се за друге задуживати и плаћати туђе дугове. Тај Ковић, прије него се с њим уже спријатељио, имао је доста новаца, ал му никад није ни повчић понудио, кад је био у нужди. Ковић му је одан из интереса и јер знаде, да је данданас тешко наћи човјека, који би плаћао туђе мјенице. А он добро знаде, да се Ковић за њега не би жртвовао. Онда тај нерел; никад часак мира, непрестано стижу рачуни, тужбе из суда и опомене одвјетника. Какав је то ужитак живјети у непрестаном страху, да не уђе судбени оврховодитељ и не однесе оно рубља и оно пар одијела, што још не леже у залагаоници.

— Не, не, тако даље не иде, треба започети нови живот; ево и ноћас могли смо се с много мање новаца забавити. Од свих двјеста круна једва сам спасао двије десетице а сада треба живјети до првога и Мицики вратити новац.

Јанко прође на други тротоар. Поред њега пројурише кола, јадном коњу на мокром асфалту поклизну нога и колико је год дуг и широк свали се на тле. У час се около кочије скупило гледалаца, рек би да су из земље никли, а и Јанко приступи ближе и било му је жао себе и коња и сваког, што неправедно трпи. Стајаше као прикован на мјесту, не мислећи ни на што и тек, кад су придигли коња, кренуо је даље мрк и оборених очију, не осврћући се на пролазнике, што су га извједљиво проматрали.

— Како је несретан! — Јанко уживаше, што су и пролазници примијетили његову снужденост. Његово лице поприми још туробнији израз и у пози очајника стане корачати према кући, као да се увијек опрашта са свијетом.

IV.

Јанка је прену̏ло електрично звонце, скочи иза сна и буљећи у Ковића стави кажипрст на уста у знак шутње. Ни ударац топа не би их боље пробудио од тог звона, кад зазвони једанпут, а не по договору трипут. Ковић бијаше већ обучен и управо се спремаше, да изађе на улицу.

— Тко може бити?

— Пусти, додијаће му — рече нехајно Драган, чешљајући косу.

— А кад си ти дошао кући?

— Одмах послије тебе. Јеси ли што новаца спасио?

— Двије десетице.

— Онда имамо за данас. Али добро смо се забавили. Цуре су биле јако веселе.

— А камо ћеш?

— Идем до одвјетника, а онда у кафану „Музеум“; тамо ћу те чекати.

Ковић кашљуцну:

— Чекај, нешто сам ти хтио рећи, а да! За сваки случај дај ми једну десетицу, не ћу трошити, ал боље је, да имам уза се. Имаш ли још двадесет новчића за трамвај, не ћу да мијењам. Дакле наћи ћемо се у кафани!

— Добро. — Недић се окрену на другу страну и покуша поново заспати; али узалуд, будан је сањао, како би било, да га послужи срећа на макау и да десет пута редом повуче највећу карту.

— Рецимо, да сам дао „банко“ од двадесет круна.

Затим је дуго рачунао и бојећи, да је ипак погријешио, потражи оловку и папира и задовољно стане гледати на бројке израчунавши, да би коначни добитак био 20,480 круна. Читава главница! С тим би могао исплатити све дугове и проживјети с Мицом годину дана као господин. Што би му завидјеле келеге!

С горњег спрата јавише се звуци клавира; нетко је изваћао познату баркаролу из „Хофманових прича“. Јанко се сав пода омиљеној мелодији и маштајући о љубави и красним женама, заспи још прије него што се изгубише посљедњи звуци.

V.

Кад је стигао у кафану, било је равно 7 сати.

— Гдје си, човјече? Већ је три сата, да те чекам.

За истим столом сједио је плећат младић црвеног брка и поспаних црта у лицу.

— Здраво баруне!

Барун Стојић мучке му пружи руку и настави читати уводни чланак бечке „Пресе“.

— Барун је открио новог лихвара.

— Што — упита барун чувши, да је Драган споменуо његово име.

— Велим Јанку, да си открио лихвара!

— А уз какве увјете?

— Тражи очев или братов потпис — одговори Ковић.

— А што, Јанко? Имаш ли пара? — тешком муком упита барун мотајући цигарету. Он је непрестано стављао питања.

— А што, можеш ли ми дати једну „кеку“ за вечеру? — Кад је барун примио круну, сврати се на започети разговор.

— А би ли и ти паре придигао?

— Бих, али су тешки увјети, а онда ће лихвар тражити очеву потврду.

— Лако је за то — примјети Драган.

— Што? — упита барун.

У то к њиховом столу приступи симпатични младић плавих, дјетинских очију и сав обријан.

— Добар вечер, господо — поздрави друштво.

— А што, Звоно, можете ли ми дати три „кеке“?

— Драги баруне, имам управо за вечеру и кафану.

— А што — а кад ћете ми вратити — оно тридесет круна?

— Лако је за то — дражио је Звоно баруна.

— Што, оштија! — завиче барун, разколачивши очи и зазове неколико угодника божјих.

— Не срдите се, баруне, имам када и вратићу вам.

Барун се спремао, да још јаче плане, ал у исти час нахрупи нови гост. Дуги, мршави придошлица у цилиндру и бијелим рукавицама, престрашено звијерне уоколо и не поздравивши пријатеље, умоли Драгана за једну ријеч.

Сви присутни праснуше у смијех.

— Али шта је ово, муке ти божје, свак ме држи за магарца, а ја дијелим паре.

Присутни поново праснуше у смијех. Он се прекрсти и удари извртутом руком о стол:

— Ако ми једног дана додија, ножем ћу кога — пријетио је придошлица.

— Не буди дијете, Ђиле — то му име пријатељи надјенуше.

— Туку ме, бију ме, псују ме, ал зло ће бити, ако ми се смркне — разгоропадио се шкрипљући зубима.

— Пусти их — мирио га Драган, који је пред мјесец дана ударио Ђила шаком у лице, да му се још модрица испод ока препознавала.

— Добричина сам ја, ал кад ми додија, убио бих властитог оца.

— А што? — а кад ћеш ми вратити оно седамдесет круна?

— Сутра! — осмијехну се Ђиле, заборавивши, да се досад срдио.

— Чујем, да је Јанко примио брзојавно више стотина круна и да сте лумповали читаву ноћ — уплете се у разговор Звоно, који је дотле нешто Недићу у ухо шаптао.

— Дај, Јанко, двије круне — просећним гласом упита Ђиле — и извадивши новчарку затвори је, тресући њом свом силом.

— Немам ни крајцаре, а за објед сам појео само малу говедину. Дај, Јанко!

— А не видиш, човјече, да се Звоно шали.

— Мудријаш је он, а сви су остали будале — поново се срдио Ђиле — а теби, Јанко, кад сам имао

новаца, даровах преко двјеста круна и свуда сам те водио. А ти ни с новчићем још ми ниси узвратио.

— Изгубио сам ја у мјесец дана, што се с тобом дружих, преко 1000 круна на памети. Тражићу још 800 круна одштете.

— Што ћу још дочекати? — шкрипљући зубима и ударајући се длаком о чело, да је све пуцало, побјегне Ђиле, не измијенивши с Драганом ни ријечи.

Пријатељи се погледаше и још се неко вријеме забављаху, смијући се на рачун Ђила. Кад су исцрпли све познате анекдоте о њему, рећи ће изнебуха Драган:

— А знаш, Звоно, да је барун открио новог лихвара?

— Зар збиља, баруне? Хоће наши!

Барун му узврати с псовком.

— Пријатељи смо ми — настави Звоно, ударајући баруна по плећима.

— А што, а би ли ми посјетили лихвара?

— Можемо сутра.

— А зашто не вечерас?

— Браво, баруне — потврди му предлог Драган.

— А што, а хоћете ли и ви с нама?

Звоно му ништа не ускрати.

— Општија, одговорите!

Пријатељи се обукоше и разговарајући се оставише кафану.

VI.

Од те је вечери прошло осам дана и готово у исти сат, кад пријатељи кренуше у посјет лихвару, изброји Жидов Недићу 2000 круна. Жидов бијаше врло весео, јер на мјеници, која је гласила на 2700 круна бијаше потписан Недићев отац. Јанка је пратио пријатељ Драган и кад су на повратку сјели у кочија дуго су мучали, свак у свом куту, гледајући кроз обрисана стакла на улицу, што је врвила од лијепих жена, кочија, трамваја, журећи се да чим прије стигну под кров, гдје их чека срећа ил забава. Јанко није био ни најмање весео и све му се главом врзла једна те иста мисао: заповједити кочијашу, да вози натраг, па да Жидову врати новац и раздере мјеницу. Ту срамотну мјеницу! И већ

је у мисли проживљавао дан исплате, кад му отац прими протест. Старац ће се од жалости разболити; он који је толико вјеровао у честитост и поштење свог јединца и који га је увијек бранио од нападаја осталих рођака, велећи, да је боље, да човјек малко лудује, док је млад, него кад остари: „Додијаће му и то“, — говорио је старац, сјећајући се младих дана и свога несташлука.

— А камо си заповиједио кочијашу да вози — први прекину мук Драган.

— Никамо, до Ринга, а онда можемо пјешке.

Ковић нашкуби уста и врхом горње усне дотакне се носа, што је код њега значило, да му нешто није по вољи.

— Ја мислим, да успут не би било згорега свратити се до мог Жидова и исплатити му ону мјеницу. Рекао ми је задњи пут, да ће ме тужити, ако данас не донесем паре, а штета је поврх камата платити и трошкове одвјетника. — Док је Ковић то говорио, није се ни једанпут окренуо према Јанку, већ се некуд загледао, као да га у тај час силно занима, што се догађа на улици!

Недић прије нег је од Жидова новце примио, одлучи, да му не ће ни новчића дати за дугове, но сада се стидио рећи „не“ и промисливши да је то задњи пут, па да би било боље, да се у миру растану, одговори:

— Добро можемо, а колико ти треба? — упита га, премда је унапред знао величину своте.

— 400 круна!

— Дађу ти, кад стигнемо.

Јанко још није био изгубио наду, да ће неким случајем или чудом спасити тих 400 круна и стога није му одмах избројио новце.

VII.

Око два сата послије поноћи, пријатељи малко накресани и одушевљени, ућоше у кафану, гдје су сваке ноћи, мал не исти гости, играли „макао“. Играчница бијаше уски, малени кабинет, у коме је био један једини намјештај: дуги стол покрит зеленом чојом. Главни играчи сједили су за столом, а суиграчи већином на ногама пратили су ток игре, стављајући примјегбе и вре-

бајући на згоду, да и они с којом маљом свотом покушају срећу. Међу играчима било је ђака, доктора, хохштаплера, трговаца, а највише сиротиње, што је стрпљиво чекала, да који сретник нашуни стотинаркама џепове, па да у оном одушевљењу и њој добаци по коју круну. А било је и таковних, што су читаву ноћ бдили, не судјелујући у игри, већ онако једино из насладе, да утуку ноћ. Игра би се често настављала до друге вечери, па су играчи одлазили и долазили, некоји би се навраћали више пута а некоји, што бијаху другим послом запослени или већ намјештени, дошли би послије извршене службе, набавивши нове паре, да могу даље играти.

— Вечерас пусти мене, боље је, да ја покушам срећу — рече Драган, срчући кафу.

— Ти можеш овдје остати и мирно читати. Данас сам, брате, видио пет, шест грбаваца редом, а знаш, да они никад не варају. Нек ми конобар још донесе пар цигарета, а онда идем. Дај ми сто круна!

— Али паметно!

— Не бој се.

Ковић уђе у играчницу, а Јанко оста премишљајући би ли читао или би радије беспослен чекао. Можда ће му ово посљедње донијети више среће. Или да завири у новине и ако број на страници буде свршавао са 7, онда ће бити добитка. Бавећи се таковим мислима, прође му сат, два и Недић би се попут осуђеника сваки пут пренуо, кад је тко отворио врата играчнице. Напокон око пет сати у јутро, кад је управо малко задријемао, прену га познати глас. Пред њим је стајао Драган пушећи цигару и силећи се на посмијех.

— Изгубио?

— Не иде, па не иде. С почетка сам нешто добивао и онда мало помало изгубих свих сто круна. Хајдемо кући.

Недић устане и упути се прама вратима играчнице.

— Куд ћеш!

— Идем само за час.

— Али немој играти. Изгубићеш.

— Не ћу.

— Добро, ја ћу дотле попити бијелу кафу; огладнио сам. Врати се одмах.

Ковић је попио кафу и написао једно писмо, а Јанка још није било.

— Да га враг није навео у напаст? и запалив нову цигару уђе у задимљену собицу, гдје се око зеленог стола неколико зелених лица гледало очима пуни мржње. Ни један од њих није на врата погледао, кад је Ковић ушао. Сва њихова позорност бијаше обраћена на онај велики куп карата и на новчане папире, што су као уклети колали из руке у руку. Јанко је сједио на крају стола и дрхћућим рукама дијелио карте, па није опазио, да му је пријатељ ушао, већ држећи двије карте, проматраше своје противнике, не би ли што одгонетнуо из изражаја њихових лица.

— Седам — рече одлучно Јанко — а ви, господо?

— Осам.

— Осам.

Јанко раздијели новце и у врућици игре стане даље дијелити карте, мислећи како би било, да му се од једаред окрене срећа и да их све оплијени до задњег новчића. О, он добро зна, да сви уживају, што он губи! А који је враг и њега напастовао, да даде отворени „банко“. Таштина, луда дјетињаста таштина, да други виде, колико има новаца.

— Пет стотина у банку — завика Недић, да се барем виком обадри.

Опет изгуби сто круна и у тај час га прими за руку пријатељ Драган и отевши му новце изађе не рекавши ни ријечи. Да између њих није било других суиграча, Јанко би се на њега оборио или сједалицом или којим год предметом, да му разлупа главу, да га убије. Али бијес му се стишао, док је платио рачун конобару, изашао на улицу и нашао Драгана, који га је чекао близу кочије не далеко од кафане.

— Други пут не збивај тако неслане и луде шале, у срчби могао сам те ударити, а касније би ми било жао — говорио је Недић узбуђеним гласом, клонећи се Ковићева погледа, да му не прочита у очима мржњу, неодољиву мржњу.

Ковић му не узврати ни ријечи, већ отворив врата кочије пусти пријатеља, да уђе први.

Неко су вријеме мучали, а онда се Ковић изненада гласно насмија. Јанку је опет крв ударила у главу.

— Молим те, немој ме — рече добростивим гласом и још јаче тури руке у шпаг, тешко одолијевајући напасти, да га не ћушне.

Дуго су се возили; стан им бијаше на другом крају града и пројуривши мимо кафану, гдје им је лихвар избројио новце, Јанко се опет сјети свога оца и мјенице. Три ће мјесеца у час проћи, а стари не смије никако дознати, радије бих се убио, него доживио такову срамоту. Онда ненадано као да је сотона к њему пришао, породи му се се гнусна, огавна мисао: а да дотле отац умре! Јанко се силио, да на нешто друго сврати позорност, гледајући пролазнике и тешка теретна кола, ал никако се није могао ријешити те срамотне и подле мисли.

Кад су стигли кући и ушли у собу, Јанко је на столу нашао брзојав. Погледав пријатеља отвори га дрхћућим рукама. Крсни му кум јављаше: „отац опасно болестан, шаљем брзојавно 300 круна, путуј одмах“. У први час није схватио ни ријечи, већ мучке пружи брзојав Драгану, а онда оборивши главу зајеца гласно и трзајући се у читавом тијелу.

VIII.

На мору је бјеснила југовина и пароброд је имао два сата закашњења. Јанко бијаше болестан од путовања и зла времена, али кад је кроз округло оканце угледао свијетла рођеног града, у исти мах радост и тјескоба стискаше му срце. И чудо, послије брзојава није ни промислио, да му је отац вальда већ и мртав. Он је само стрепио пред првим сусретом и непрестано је мислио на то, што ће му рећи и како ће се понијети према драгом болеснику.

На пароброду га дочека очев пријатељ: крсни му кум Франо. Кад се изгрлише и пољубише, Јанко га упита:

— А како је оцу?

— Зло, синко, видјећеш.

Кум Франо одврну лице, заповједајући срдитим гласом кућном слуги, да уреди пртљагу младог господина.

— А и ти си ту, Бискупе — тако га је прозвао још покојни дјед.

— Јесам, господару, а како ви? — упита га пружајући му руку.

— Добро, хвала ти.

Стари кум препоручи још једанпут Бискупу, да се пожури и онда с кумчетом крену пјешке пут града.

— Бићеш огладнио на путовању?

— Нисам, стриче, — тако је Јанко звао кума Франу — малко сам уморан, али, кад се испавам и то ће проћи.

— Знам ја, али нешто мораш пригристи, уз пут ћемо на час до мене. Моја је стара службеница Мара приредила за нас вечеру, а и боље је, да овако касно не буниш болесника. Ако хоћеш, можеш и код мене спавати.

— А што ће рећи отац — неповјерљиво га упита Јанко.

— Рекли смо му, да ћеш сутра у јутро стићи. Вјеруј ми, синко, боље је тако, послушај старог кума.

— Оцу ваљда није тако зло?

Кум увјераваше Јанка, да лечник вели, да је отац јако опасно болестан, али да наде нису изгубљене. Онда је свратио говор на свеучилиште и на Беч и поче му причати анекдоте из ђачког живота.

— Ал ми у оно вријеме нисмо ишли у Швапску, већ у Италију. Онда је боље било.

Кад су се успели уз дрвене, ниске стубе и ушли у велику, пространу собу, дође им у сусрет служавка Мара и чим је Јанка угледала, ламајући рукама зајеца гласно.

— Мучи, будало — загрми кум, да су се стакла тресла.

— Стриче, ви ми нешто тајите, отац је у— није могао довршити ријеч.

Кум Франо потврди му главом и с обје руке загрли Јанка.

— А кад је умро?

— Мало сати касније, пошто сам ти брзојавио.

— О Боже, Боже — завапи Јанко, низ лице му потекоше обилне и тихе сузе.

— Не плачи, синко, смрт је најљепши час нашег живота — мирио га старац — нема човјека, који се

није у часу смрти помирио с Богом, ни грјешника, који у часу смрти није упознао Бога.

— Али, стриче, мене је Бог казнио, испунивши ми подлу жељу — и не могућ одољети гризодушју, све исповједи, говорећи као у врућици и не прећутивши ни ону гнусну, огавну мисао, кад је у срцу пожелио очеву смрт ради кривотворене мјенице.

— Од данас за тебе, синко, почиње нови живот и Бог се више радује, кад се један грјешник каје, него кад се деведесет и девет праведника моле — тјешио га старац и дигнувши обје руке, благослови га у очево име, а Јанко клекну и јецајући зашапута давно неречену молитву за мир душе покојника.

Југовина је цијелу ноћ тресла прозорима, а старац је говорио о смрти и Богу.

— Смрт је, синко, исто што и ускрснуће а да те истине нема, живот би био узалудан.

Вјетар се све јаче обарао на кућу, доносећи шум мора и шкрипу бродова, а на истоку се јавила прва свијетла пруга навјештајући нови дан.

ИЗ ПЕСАМА ДУШАНА У. БАЈИЋА

□ □

Још један дан. . .

Сунце се рађа!
Још један дан ће да обасја мене,
Појавом својом да ми живот слади;
Светлилом луче свеже да покрене
Дух, да ми ради.

Блиста се гора!
Позлаћени вали тихо се крећу,
Пољупцем влажним целивају жала;
Прелива се роса по бујном цвећу;
Светлост засјала!

Дан нове среће,
Којој ћу сам ја остварити биће;
Сигурном руком, у књигу живота,
Забележићу и њено откриће.
Зора! Дивота!

„Добро нам јутро“!
Рекô би човек, пролазећи лако,
Идући даље, куд га мисли прате;
Ја бих весело прихватио тако —
„Да Бог дâ, брате“!

Сунце високо!
Па док опет пада, и гаси снагу
Светлости жарке срца златнога,
Пишем још један дан у књигу драгу
Живота свога!

Бадњи дан.

БРАТУ СТЕВАНУ

Сунце се рађа и снег ситан веје,
Петао песмом поздрав зори збори,
На сред огњишта ватра благо гори,
Кафено лонче уз њу, воду грије.

Кад би се чула пушка из прикрајка,
Ми би' устали весели и чили,
Код нас су били родитељи мили:
Добри нам бабо и драга нам мајка.

Затим би отац секиру у руке,
За бадњак часом осечена грана,
А нас је опет наша добра нана
Спремала дотле уз тепања звуке.

А неко од нас питало би: „Нано,
Зашто нас `вако спремаш овог јутра?“
Она би рекла: „Богин дан је сутра,
Па треба да сте лепи, чисти, рано!“

И ми смо онда покрај топле пећи
Причали свашта, ил' читали књиге,
Певали нешто; и тако без бриге
До пола дана остали седећи.

Дотле би отац и мајка нам мила
У жарној пећи испекли печење,
И тад је нана, уз очево мнење,
Све што је мрсно од нас деце скрила.

Када је пола превалило дана,
Посан је ручак на столу приправан,
За нас би, децу, оброк био славан,
Кашика наша језиком је прана.

Пред вече опет звона би се чула,
И ми се одмах прекрстимо, мали;
Кад мајка уђе кандило да пали,
Побожно тад би она уздахнула.

Напољу сутон; и облаци бели
Кубета неба застиру и гнезде,
Оделом снежним заклањају звезде,
Снег веје густо кроз видокруг цели.

„Будите срећни, радујте се с нама,
Једно нек посте!“ благо нана рече,
Отац улазећ': „Сретно бадње вече!“
По соби шушну распрострта слама.

И ми ти онда шијући по слами,
Детињског пуни безазленог жара,
Не слушајући што нас бабо кара,
И не мотрећи што сметамо мами.

Вечера кад се на трпезу стави,
По којој врећа прострта и слама,
Молитву почну родитељи с нама,
Хвалимо Бога, што смо били здрави.

Трпеза наша беше пећи банак;
Док бабо баци неколʼко ораха
У угле собе, а ми без уздаха
Чекамо кад ћу орах у наш чапак.

После вечере различне постанке
Причʼо је бабо и чудесне приче;
Од нас би један почео да сриче
Песмицу какву из своје читанке.

Затим смо оца слушали где пође,
Или ти наше гласове да проба,
И тако ми би до некоје доба
Појали Христу: „Рождество Твоје. . .“

Па, ево, и сад, о мој драги брате,
Бадње је вече; а ми смо већ људи;
Детинства жељом успламте ми груди,
Кад ми се мисли давних снова лате.

Опет смо мило дочекали вече,
Ал' ти од мене долеко, у свету;
Године зреле носе нас у лету,
Борбе за живот од свега су пре̂че.

Снег веје; холуј све у хуку даљем;
Радостан чекам „Христово Рођење",
С надом у наше скорије вићење.
Буди ми здраво, поздраве ти шаљем!

Из циклуса „Српска књига".

I.

По западном небу, суморном и тужном,
Обојени крвљу облаци се вију;
Мућа небо пара, и громови бију,
Ветар; киша лије по видику кружном.

И крваво сунце негде у даљини,
Кроз завесу влажну ваздуха и кише,
Скрива лице своје све брже и више.
Промену се небо — страшно у црнини.

Изнад мрких слика горе, што се клате,
Гракће гавран црни — склонио се није,
Шестари и тражи место, да се скрије.
Часовник избија, и ја бројим сате.

Спремао се облак за кишу што болу,
И звиждао ветар кроз сирове гране;
Мислећи на лепше и свежије дане,
Читао сам књигу о Косову Пољу.

II.

Спавале су без сна: Муке, Патње, Беде,
У тамноме плашту по српскоме небу;
Вековима оне о једноме хлебу
Живеле су — црне, увеле и бледе.

И када је слава било прве . . . друге . . .
Ил' које му драго — оне све три пођу;
Под њиховом владом једва дани прођу,
А и ноћи грозне беху врло дуге.

Дрхтала је душа од њихова звука,
Кад су се по небу гонили облаци
Сурови и црни — и тамнили зраци,
Живео је Србин тад у царству мука.

III.

Кад онамо дођеш, милостива жено,
Где уз рад корисни појање се хори,
Луче прâвог сунца купају у зори,
Ту застани мало; погледај где — ено

Кроз зелене слике шума, и кроз грање,
Преко ове реке што хучећи тече,
Стиђ'ћеш у врт цвећа — баш ће бити вече;
Остани ту увек! И лепше ћеш дане

Уживати тамо. Извор свеже воде
Блажиће ти чело и груди што горе;
Угледаћеш тамо исток нове зоре,
На коме се роди зрак српске слободе.

IV.

Један део неба изнад српског рода,
К'о кубета плава небу у висини,
Сипао је светлост земаљској низини,
Кроз ваздушне сфере безграничног свода

Дунав плав и тихи, покрај лисних шума,
Одилази споро, и узима воду;
И шиљући поздрав целом српском роду,
С чуновима лаким шуми земљи Крума.

Кроз зелено грање фрушкогорског раја,
И зеленкаст застор ваздушасте свиле,
Чује се звук звона кâ појање виле —
С оповскога торња пошут српског краја.

Пред Оповом старим цветна је алеја,
А у њему поче српска књига знања:
И да би постала нова поуздања,
Узела је перо рука Доситеја.

V.

На брду Парнасу, на станишту Муза,
Једне бурне ноћи лома и олује,
Чули су се звуци к'о зрна да зује,
Једне јасне лире, уз потоке суза.

Затегнуте жице на страсноме телу,
Певале су песме пуне поуздања,
И песма им гневна за душу пријања;
Јечали су звуци кроз бурну ноћ цêлу.

Мржња, у то доба страховите ноћи,
Сејала је клетву без вере и наде;
А срца на срца још која захладе,
Рикала су болно к'о лав у самоћи.

КЊИЖЕВНОСТ

ПРИКАЗИ

б) Историја књижевности.

Др. **Јован Скерлић,** *Историјски преглед српске штампе 1791—1911.* Издање срп. новинарског удружења. Београд 1911. вел. 8°. V + 81. Цена 1·50 дин.

Одавно се већ осећала потреба за књигом, у којој би се прегледно и систематски изнела историја српске штампе за последњих сто година. Ту важну потребу задовољио је сада проф. Јован Скерлић, један од наших најбољих познавалаца новије српске књижевности. Проф. Скерлић проучава већ од дужег времена историју српске штампе с намером да објави опсежно дело о томе. Ну позван од српског новинарског удружења, решио се он, да поводом састанка десетог словенског новинарског конгреса публикује овај историјски преглед српске штампе. Одмах ћемо рећи да овај Преглед потпуно задовољава и да ће он за дуже време понунити осетну празнину док не добијемо потпуну историју српске штампе. Да се пак тај посао успешно изведе, потребно је још много предрадова о појединим нашим листовима и публицистима, како и проф. Скерлић истиче то у предговору свога Прегледа. Осим тога потребно је још за старији период проучити боље савремено европско новинарство, нарочито аустријско, из кога су наши новинари понајвише црпли, управо преводили.

Скерлић је своју књигу поделио на четири одељка. У првом је говор о српској штампи у XVIII, у другом о штампи у првој половини XIX, у трећем о српској штампи у другој половини XIX века. У четвртом се одељку приказује данашња српска штампа. У Прегледу је Скерлић више пажње поклонио првим почетцима и ранијим периодима наше штампе. То је доба врло важно, а широј публици мање познато. Као први почетак повремене публикације спомиње Скерлић Орфелинов Славено-сербскій Магазинъ. Скерлић преко Магазина брзо пре-

лази, пошто је то био часопис а не лист, па се више задржава на покушају даровитога Манојла Јанковића да добије штампарско право и заснује лист. Допунићемо овде Скерлића тиме, да је Јанковић у јесен 1790 изложио своје намере и Србима, који су се окупили били на сабору у Темишвару. Јанковић је знао да је српска јерархија незадовољна била с Курцбековом штампаријом, па је с помоћу јерархије покушао да добије штампарско право. Темишварски сабор прихватио је мисли и предлоге Јанковићеве, али се у Бечу ипак из политичких разлога није допустило подизање српске штампарије доле на југу монархије. Када је угарски дворски агенат Стеван Новаковић некадашњу Курцбекову штампарију продао универзитетској штампарији у Будиму, носио се митрополит Стеван Стратимировић мишљу да отвори клерикалну штампарију у Бечу, у којој би се штампале не само црквене књиге него и илирске новине, као и популарне књижице за сељаке (Упор. Ј. Радонић, Прилог историји српских штампарија у Аустрији пред крај XVIII века. Споменик Срп. Крал. Акад. XLIX. 67—71).

Проф, Скерлић особиту пажњу обраћа првим српским новинама Сербскія Новины које је кренуо у Бечу Грк штампар Маркидес Пуљо у марту 1791. У библиотеци Матице Српске чува се скоро потпун примерак ових првих српских новина. Њихову је садржину са ознаком извора анализовао проф. Р. Врховац, чиме се Скерлић корисно послужио.

Сличним правцем кретале су се Славено-сербскія вѣдомости Стефана Новаковића, које су биле писане нешто чистијим језиком. Скерлић врло лепо приказује тадашњу малобројну и неразвијену српску публику за један политички лист, због чега су Новаковићеве Новине морале престати већ 1794.

У XIX веку, истиче Скерлић, не само политички него и књижеван рад концентрише се око политичких листова, а публицисте дају тон књижевности, која се ставила у службу народне ствари. Скерлић се особито топло одзива о образованом Димитрију Давидовићу, заснивачу Новина Српских „изъ царствующега града Вienne“. Скерлић даје подробнију анализу Новина, које од 1815 постају главни форум ондашње књижевности. Ваљало је, мислим, јаче нагласити утицај романтике на Давидовића, који под тим утицајем поглавито почиње систематски да обраћа пажњу и осталим Словенима. Скерлић лепо приказује тешкоће с којима су се борили издавачи Новина, Давидовић и Фрушић. Давидовић се због Новина задужио са 30000 фиорината, те су, најзад, Новине у фебруару 1823 престале излазити. Али он, и ако је материјално страдао, не губи уверење о корисности новинарства. И када је прешао у Србију, утиче на кнеза Милоша да отвори штампарију, у којој се поч. 1834 почеле штампати Новине Српске под уредништвом Давидовића.

У историји српског новинарства знатно место заузима Теодор Павловић „један од главних оснивача периодичке штампе и стваралац шире читалачке публике у Срба“. Скерлић је сасма тачно уочио значај Павловића, али да се рад и утицај овога паметнога човека на свима гранама нашега духовнога живота још боље и тачније оцени, потребно би било нарочиту монографију посветити овој важној личности.

Добар део српске публицистике у другој половини XIX века стоји још увек под утицајем романтике. У том периоду без сумње да је једна од најзначајнијих личности Др. Данило Медаковић, творац Српског Дневника са књижевним додатком Седмицом. Скерлић је у својим ранијим радовима нарочито проучавао овај период нашега духовнога живота, те је стога и умео врло живо и пластично приказати прилике посред којих је делао Медаковић. У исто доба када и код Срба у Угарској почиње живљи публицистичан и новинарски рад у кнежевини Србији. На првом месту ваља споменути Непадовићеву либералну Шумадинку, коју је реакционарна влада брзо угушила. Али прави полет добива штампа у Аустрији од повратка уставности, а у Србији од доласка на престо кнеза Михаила. У Србији млади либерали теже да освоје са својим идејама. Између њих истиче се поглавито Владимир Јовановић, који под притиском напушта отаџбину, да развије веома жив публицистички рад у Швајцарској, а после у Новом Саду као главни сарадник Милетићеве Заставе. Поред Јовановића истиче се као либерал Љуба Каљевић с листом Србија, по мишљењу Скерлића најбољи либералан лист у Србији. У Новом Саду је опет главни гласник либералних идеја Застава, коју је 1866 засновао Св. Милетић. Застава је више него и један српски лист истицала национализам српски, она је стварала јавно мишљење у Срба, и као таква била од снажна утицаја у свима српским земљама.

Преко данашње српске штампе прелази Скерлић сумарно. Док су у осамдесетим годинама, благодарећи политичким приликама, владали искључиво политички листови чисто страначкога обележја, пред крај XIX века опажа се прекрет у српској штампи. Јављају се листови, управљени не појединим политичким групама него широкој публици. Због тога се ти листови уређују сасма друкче него страначки органи. „Нови листови, истиче Скерлић, више воде рачуна о вестима но о идејама, више о занимљивости но о полемикама, више о подлистку но о дошису, више им је стало до читалаца но до присталица“. Скерлић даље наглашава да се тој штампи могу учинити велике замерке, али он је готов зажмурити због тога, што је та штампа, као и на западу, много учинила да се читалачка публика несразмерно прошири. Ово је истина, само ваља додати да би поглавити задатак дневне штампе био да укус код радозналих читалаца развија и усавршава. Задатак би дневне

штампе био да се не спушта и угађа прохтевима најшире публике, него да је диже. Ну да ли је то могуће постићи када су већина новина приватна спекулативна предузећа, и када приличан део српских новинара располаже са много мањом спремом него новинари на западу?

Ј. Р.

БЕЛЕШКЕ.

+ У Београду је изашло опсежно дело проте *Алексе Илића* „Петар Јовановић митрополит Београдски његов живот и рад 1833—1859 год“. Књига проте Илића, цртајући живот и рад митрополита Петра, пружа драгоцено градиво не само за новију историју српске цркве у краљевини Србији него и за политичку историју. Даровити и спремни Илочанин, митрополит Петар, уредио је и организовао српску цркву тако, да то уређење у главном и данас постоји. Прота Илић богато прикупљену архивалну грађу није дефинитивно разрадио, како и сам истиче у уводу своје књиге. Он је средио и штампао скупљену грађу, групишући је око митрополита Петра у разним приликама његова живота и рада. Из тако груписане грађе у разне одељке и увода у те одељке сазнајемо ми интересантних детаља о животу Петрову пре митрополитства му, о његовим односима према митр. Ст. Стратимировићу, за тим о његовим односима према кнезу Милошу и члановима његове породице. Цртајући и приказујући митрополитов рад на организацији црквеној, пружа нам писац уједно врло лепу грађу и за рад кнеза Милоша на црквеној организацији. Од особита је интереса 10 одељак, где је говор о животу митрополитову и о поретку у његову двору. Тиме нам је писац дао неколико занимљивих детаља и за живот боље класе у Србији и у Београду у првој половини XIX века. Веома је значајан одељак о одступању митрополита Петра почетком 1859. Свргнућем старе династије Карађорђевића и поновним доласком кнеза Милоша на владу морао је услед политичких интрига напустити Србију многозаслужни јерарх. „И докле год он (т. ј. митрополит) није сео у кола и кренуо се — каже прота Илић —, сав је онај народ на обали напој стајао и погружен гледао, како се у Србији плаћа савесна и предана служба цркви и народу“. Овај одељак даје занимљивих података за оцену карактера тада шабачкога владике а после митрополита Михаила. При крају књиге саопштио је прота Илић одломак из мемоара шабачкога владике Гаврила. У мемоарима не само да има интересантних детаља о митрополиту Петру, него и о кнезу Милошу, његовим односима према митрополиту и о кнежеву приватном животу.

+ Из XLVII кн. Етнографског Зборника Срп. Краљ. Акад. одштампана је засебно студија дра *Јов. Ердељановића* „Постанак

племена Пипера“ Ердељановић већ од дужег времена проучава живот племена у црногорским Брдима, што нам тај живот због слабог додира са спољним светом још увек пружа врло згодан материјал за познавање ранијих етничких прилика у нашем народу. У животу ових брдских племена, истиче Ердељановић, има веома много појава, „који су од особитог интереса за науку уопште, а на првом месту за науку о постанку и развитку народâ, за етнологију“. Ердељановић је у својим студијама о Кучима и Братоножићима дао леп пример солидног а и марљивога проучавања, а ова студија о Пиперима по вредности не уступа ранијима. Читава студија дели се на два дела. У првом делу говори се о положају, величини и племенским међама, о природним особинама пиперске области, о насељима, привреди и облицима својине, племенском уређењу, племенској прошлости, политичким и културним приликама. Главну тежину положио је писац на други део студије, где се расправља о постанку Пипера. Одатле се види да је најстарији спомен о племену Пиперима из половине XV века, одакле се, по писцу, може закључивати да су они као племе постојали још у XIV веку. Име Пипера изводи Ердељановић од речи pĭpĕr-бибер, која се реч (пиперь) спомиње и у нашим споменицима XIV века. По тој речи начињено је код Јужних Словена лично име Пипер (у XV в.), које означава малог али хитрог човека.

+ У овогодишњим издањима Југословенске Академије публикована је радња Дра *Ивана Строхала* „**Statuti primorskih gradova i općina**“. И ако се на градским и општинским статутима у далматинском приморју опажа превлађујући романски утицај, ипак у овим статутима има доста и елемената словенскога обичајнога права. Стога су они од велике вредности за познавање нашега унутрашњега живота у средњем веку. Југословенска Академија, која свагда ради по добро смишљеном плану, уочила је значај тих градских и општинских статута. Она је у серији својих издања једну секцију одредила за публикацију тих статута. Неки од њих брижљиво су и издани, особито дубровачки статут под редакцијом В. Богишића и К. Јиречека. У новије доба решила је Академија да живље прионе око систематске публикације ових статута. Да се тај посао успешно изврши, потребно је било претходно прибрати све статуте у рукописима и ранијим издањима, па их потанко описати. За тај посао дао је леп узор В. Богишић пре скоро 40 година, када је у раду „**Pisani zakoni na slovenskom jugu**“ описао дубровачке и пољичке законе. Сада је пак тај писао извршио Др. Строхал. Ту се у седам великих одељака подробно описују рукописи и ранија издања статута далматинских градова на копну (Задар, Шибеник, Скрадин, Трогир, Сплет, Котор, Будва), статута островских, закони града Дубровника и његова подручја, па онда статути на хрватском језику, статути речки, сењски, ста-

тути истарских градова, и онда пописи обичајнога права на земљишту између Задра и Нина, закони града Нина, Макарске, Крајине и Омиша.

*** — Матица Српска у Дубровнику издала је и 2. књигу своје Мале Библиотеке. Та књига говори о једном од најзаслужнијих синова народа српског, о Сави Бјелановићу, а написао ју је покојников друг и сарадник на „Српском Листу“, *Марко Цар*. И овом је књигом Дубровачка Матица погодила, шта треба објавити и коме треба поверити такву објаву. Јер сумњамо, да је још чије перо у таквој мери дорасло, да прикаже прилике, живот и личности у Далмацији, као што је перо Марка Цара, који скроз познаје своју Далмацију и своје Далматинце. Има, да како, Далматинаца, одличних писаца; али у крви Марка Цара много је публицистичке лакоће, белетристичке лепоте и критичког погледа. А све то уједно одаје баш писца за тако важне и занимљиве публикације.

Уређује **др. Милан Савић,** секретар Матице Српске
према одлукама Књижевног Одбора.

МАТИЦА СРПСКА

Цел Матице Српске. Матица Српска је друштво, које има цел да материјалном и умном снагом потпомаже, развија и распростире књижевност и вештину српску, а тим путем да подиже просвету народа српског (§. 1. Устава).

Чланом Матице Српске може постати сваки ваљан Србин и Српкиња, који у благајницу Матичину положи 100 кр. од једанпут или положивши 20 кр. обвеже се, да ће остало у годишњим честицама за идуће 4 године положити (§. 3. Устава).

ПРЕТПЛАТА НА МАТИЧИНА ИЗДАЊА

1. Чланови добивају сва издања Матичина. Чим уплате прву честицу чланарине од 20 К., добиће све књиге, које излазе те године.

2. Претплатници добивају Летопис, Књиге Матице Српске и Књиге за народ за 10 К у иноземству за 12 К годишње.

3. Претплатити се може само непосредно у Благајници Матице Српске. У Србији једино у **књижари С. Б. Цвијановића**, Београд, Кнез-Михаилова ул. 16, комисијонара Матице Српске, преко које иду све поруке и сви послови, који се тичу чланова и претплатника Матичиних у Србији. У тој се књижари уједно добивају и наша издања посебице.

4. Рок претплати истиче свршетком месеца марта. После тога рока (а и раније) продају се поједине књиге Матичина издања по цени, која је означена на корицама.

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ
ДЕ Сх II 4

Издања Матице Српске

за 1911. годину.

У току 1911. године издаће Матица Српска својим члановима и претплатницима:

I. **Летопис** у 12 свезака; сваког месеца по једна свеска од 5 штампаних табака.

II. **Књиге Матице Српске** у 4 свеске. То су посебне књиге од 10 и више штампаних табака. Ако буџет допусти изаћи ће и више свезака.

III. **Књиге за народ.** И оне се издају сваке године у 6 свезака, свака свеска 4—6 штампаних табака и разашиљу се с Летописом сваког другог месеца.

Цена је овој књизи 1 круна.

НОВИ САД
ЕЛЕКТРИЧНА ШТАМПАРИЈА УЧИТЕЉСКОГ Д. Д. „НАТОШЕВИЋ“
1911.